

ክፍል አንድ

ታሪክ - ግእዝ

፩.፩. መግቢያ

ሀገራችን ኢትዮጵያ የራሷን ፊደል፣ አገዝ ያደላደላች አፍሪካዊት እሙቤት እንደመኾኗ በሥነ-ጽሑፍ ያደገ የበለጸገ ሀብት እንዳላት መዛግብት ያስረዳል። ለዚህ ሥልጣኔ ደግሞ ግንዛቤ ቀደም-ን ሚና የምትጫወተው ቤተ-ክርስቲያና መኾኗ ለማንም ያልተሰወረ ነው። ባለፉት ሺሕ ዐመታት የነበሩት አባቶቻችን እና እናቶቻችን ኹሉም የየሰኩላቸውን በባህል ግንባታ ያበረከቱት ድርሻ ላቶ ያለ በመኾኑ ለአፍሪካውያን ኩራት ሊኾን የሚችለው ኹሉንብ የዕውቀትና የመንፈስ ዕሤት በየትውልዱ እና አዝማኔ ሳይቋረጥ እንዲኾን ሊተላለፍ ችሏል።

ይኸ የዕውቀት ዕሤት ከተላለፈባቸው መሣሪያዎች ውስጥ ደግሞ በልዕልና የሚዘክረው ሀገራዊው እና ጥንታዊው ልሳን ግእዝ ነው። ይኸ ልሳን በውስጡ ዐቅፎ የያዘቸው የማንነት፣ የታሪክ፣ የሀይማኖት... በረከቶች ሳይቋረጡ ወደ ማሳዳዩ ሺሕ ዘመን እንዴት ይጓዙ? ተተኪው ትውልድስ ስለ ቋንቋው ያለው ግንዛቤ ምን ይመስላል? የሚሉትን እንደ ኢትዮጵያዊ እና የቤተ-ክርስቲያና አባ ልነት ማስታወስ እና ግንዛቤ መጨበጥ ይኖርብናል።

ይኸም ከዘመን ዘመን ዜማው፣ ቅኔው፣ መጽሐፉ፣ ታሪክ-ሀገሩ የፍልስፍና መጽሐፍቱ የተቀመጡበትን እና አባቶቻችን እና እናቶቻችን በብዙ ደካም ያቆዩልንን ልሳን፣ ፊደልና የሥነ-ጽሑፍ ሀብት ተረካቢው የማሳዳዩ ሺሕ ዘመን ትውልድ በሚመቸው መንገድ ማስተማር እንዳለብን ያመለክታል።

ግእዝ ቋንቋ ከሀገራችን አልፎ ሰፊ ያለ አፍሪካዊ ብሎም ሀለም-ዐቀፋዊ ስሜትን የሚፈጥር መኾኑን በሚገባ ማወቅ ያስፈልጋል። ተረካቢው ትውልድም የእኔነት ስሜት ተሰምቶት በአንድ መንፈስ ተነሣሥቶ የራሱን ሀገር ታሪክ፣ ባህል፣ ሥልጣኔ፣ ይዞ መኼድ እንዳለበት መገንዘብ አስፈላጊ ነው።

ስለዚህ እስካሁን ድረስ ስለ ግእዝ ያለው አመለካከት የተለየ ቢኾንም በዚህ ጽሑፍ የሀገራችን እና የቤተ-ክርስቲያናችን ልጆች እንዴት ከቋንቋው ጋር እና ስተዋወቁ ብሎም በዚኹ ልሳን መነሻነት የጋራ አፍሪካዊ፣ ኢትዮጵያዊ ውሐደትን እናሳይ? ቋንቋውን እናስተምር? ዕሤታቱስ በምን መልኩ ይተላለፋ? በሚሉት ነጥቦች ላይ የተመሠረተ ሥራም መሥራት አስፈላጊ መኾኑ የግድ ነው።

የተዛማጅ ጽሑፍ ጻፏል፡-

የግእዝ ቋንቋን በተመለከተ ብዙ የውጫ ሀገር ምሁራን የቋንቋ ሊቃውንት ሌሎችም ከተሰማሩበትና ከዋና የሥራ መስካቸውም በመለየት ዘመናቸውን አሳ ልፈውበታል። ኢትዮጵያውያን በግእዝ ቋንቋቸው መግባቢያነት ወደ ሌሎች የሀገር ውስጥ ቋንቋዎች ከተሸጋገሩበት ጊዜ ጀምሮ በቋንቋው የተጻፉትን የተደ ረሱትን ድርሰቶች ሹሉ በመማር፣ በማስተማር፣ በማጥናትና በማስተላለፍ የደከ ሙት አበው ሹሉ ቋንቋውን ለማስተዋወቅ ታግለዋል። የውጫዎቹን ምሁራን ተሳትፎ ለመጥቀስ ያኸል ከከግቴ-ብርሃን ሰላማ ጀምሮ፣ ተሰጋቱ ቅዱሳን በመጻፍ በመማር፣ በማስተማር፣ መጻሕፍትን በመተርጎምና በማስተርጎም ተሳትፈውበታል።

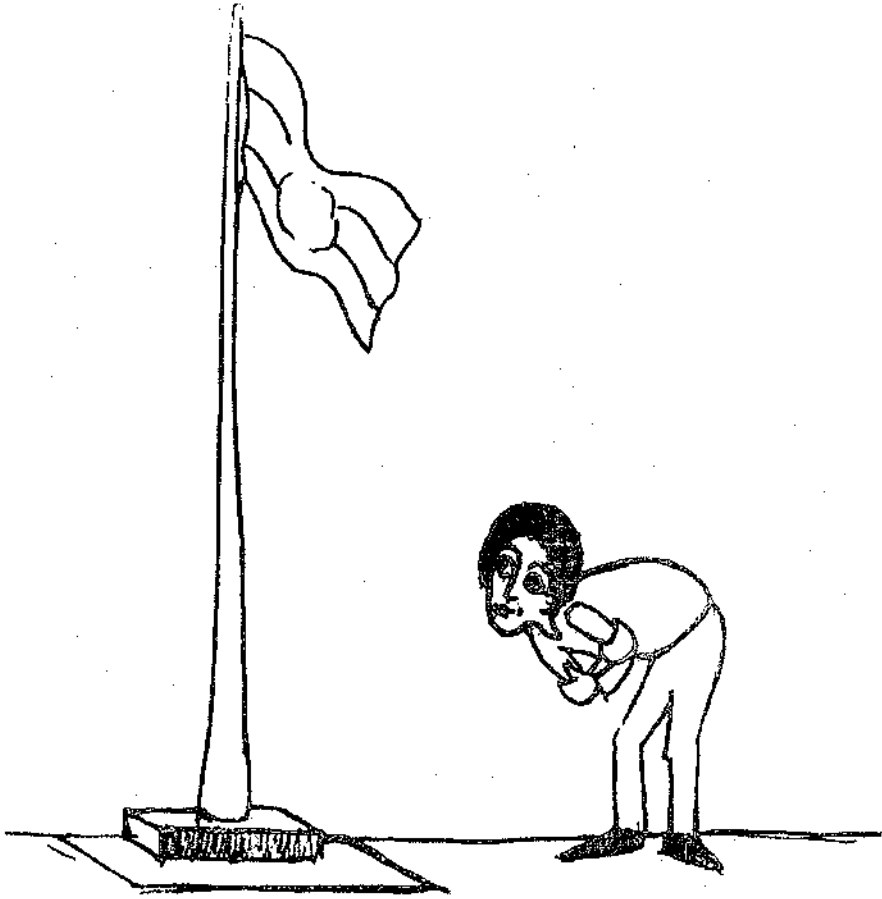
ይኹን እንጂ የቋንቋውን ሥርዐተ-ሰዋሰው ለማጥናት እና የቋንቋውን የትመጣ ለመመርመር የደከሙት ግን ከ፲፫ኛው ክፍለ-ዘመን ጀምሮ እንደኾነ ይታወቃል። «የመጀመሪያውን» የግእዝ ሰዋሰው ያሳተመው ጀርመናዊው ኢዮብ ሉዶልፍ በአሳ ጎርጎርዮስ ርዳታ እንደ አውሮፓውያን አቆጣጠር በ፲፮፻፷፩ ዓ.ም ሲኾን በተመሳሳይ ይኸው ጀርመናዊ በ፲፮፻፺፰ ዓ.ም የአማርኛ ሰዋሰውን አሳትሟል። በአንዳንዶች ዘንድ የመጀመሪያው የግእዝ ሰዋሰው በሮም አውሮፓ/አ ተብሎ የሚታመነው በ፲፮፻፴፰ ዓ.ም የተሠራው የጀ.ወመር ሥራ ሲኾን ግእዝን በተመለከተ መጻሕ ፍትን ለማሳተም ግን በ፲፮፻፲፱ ዓ.ም የታተመው የፒተን/የፒትከን መጻሕፍት ቀዳማዊ መኾኑ ይታወሳል። እንዲኹም በ፲፮፻፶፪ ዓ.ም የታተመው የግእዝ ሰዋሰው መል ክዕ ገላጭ የማሪያነስ ቪቶሪ/ቪክቶሪያስ ነው። ከፒተን እና ከማሪያነስ ቪቶሪ ግን የዐረብኛ እና የሶብራይስጥ ቋንቋ ዕውቀቱን የተጠቀመበት የኢዮብ ሉዶልፍ ሥራ የተሻለ ነበር።

ጀርመናዊው አውገስት ዲልማንም /ሰዋሰው በ፲፰፻፺፭ ዓ.ም፣ መዝገብ-ቃላት በ፲፰፻፷፭ ዓ.ም በላቲን/ ያለፉትን መዛግብት በመጠቀም ያዘጋጀው ሥራ በግእዝ የተሰማሩ ሊቃውንትን ደቀ-መዛሙርትን በመርዳት የሚያከለው የለም። ብዙዎችን ይጥቀም እንጂ ዲልማን የግእዝን የአነሳሰብ ሥርዐት ለማስቀመጥ ያደረገው ጥረት ስኬታማ ነበር ለማለት እንደማይቻል ሹሉ የግእዝን ቀዳማይ አንቀጽ በእንግሊ ዝኛ ቋንቋ ለማስረዳት የተጠቀመበት የገዑስ አንቀጽ ትርጉም ግን እንደ ድክመት ሊታይ የሚችል ነው። ለጀማሪ የግእዝ ተማሪዎች ሊረዱ የሚችሉ መጻሕፍትን ከሠሩት ከፕሪቶሪያስ እና ቼል ጀምሮ ኮንቲሮሲኒ፣ ሊትማን፣ ሚትወች /ስለ ሥርዐተ-ንባብ/ እና የተሻለ የግእዝ መዝገብ- ቃላት እስከዘጋጀው ወልፍ ሌስሎው ሌሎችም ድረስ በግእዝ ቋንቋ ላይ የተደረጉት ምርምሮች አበረታች ነበሩ።

ከሀገር ውስጡም ሊቃውንት ለግእዝ ሰዋሰው መጠበቅ ለሥነ-ጽሑፍ ዕድገት መዳበር በመጽሐፍ ዝግጅቱ ከቀደምቱ «አባ» ተክሉ-ማርያም ወልደ-ሰማሃራይ፣ «አባ» ያዕቆብ ገብረ-አያሱስ «አሊቃ» ታዩ፣ «አሊቃ» ክፍሉ-ጊዮርጊስ እና «አሊቃ» ኪዳነ-ወልድ ክፍሌ ሲጠቀሱ ከቅርቦቹ ደግሞ አስረስ የእኔሰው፣ ዜና-ማርቆስ፣ ያሬድ ፈንታ፣ አፈ-ወርቅ ዘውዴ፣ ዘርዑ-ዳዊት፣ በላይ መኮንን ይጠቀሳሉ። ከኹሉም በላይ ግን የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ-ክርስቲያን በቃልም ይኸን በመጽሐፍ ለቋንቋው ሥርዐተ-ሰዋሰው እና ዕሜታት መጠበቅ በሀገር መወጣታቸው በሊቃውንቷ እና ጉባኤ ቤተጾታ ያደረገችው አስተዋፅኦ እና ተጋድሎ ሕያው እና ታላቅ ነው።

፩.ሀ. ትማልም/ትናንት

፩.ሀ.፩. አይቲ ብሔሩ ለግእዝ? የግእዝ ብሔሩ /ሀገሩ ወዴት ነው?/

ግለዝ የማን ቋንቋ ነው? የካም ወይስ የሴም? የሚለው የብዙዎች ምሁራን ጥናት እና ጥያቄ እየኾነ መጥቷል። ግለዝን የሴም የማያደርጉት የሶቪየት ምሁራን ኤቢ ዶጉፖልሰኪ /A.B. Dogopolsky/ እና ኢጎር ዲያክኖፍት /Igor Diaknoff/ ግለዝ የደቡብ ሴማዊ ልሳን ሳይኾን በዐረብ ምድር የመጀመሪያዎቹ የአፍሪካ ውያን ወይም የኩሻውያን ቋንቋ ነው ይላሉ።

የዚኾን ወገን ሐሳብ የሚጋሩት ደግሞ ቸክ አንታ ዲዮፕ /Cheik Anta Diop /፲፱፻፶ ዓ. ም/ ተርሰሃሌ ጥበብ፣ አቤንጃ፣ ንይሉ ሀብቱ /፲፱፻፹፯/፣ አሰሪስ የእኔሰው፣ ሺናይደር /፲፱፻፸፯/ እና አዩላ በከሪ /፲፱፻፸፯// ወዘተ ናቸው። ለዚኾ ከሚጠቀሱት ምክንያቶች ዋና ዋናዎቹ ከአፍሪ- እስያ ቋንቋዎች ብዙዎቹ የሚገኙት በኢትዮጵያ ነው የሚል ሲኾን በተጨማሪም በጣም ብዙ ቋንቋዎች በተለያዩ ቡድኖች በተቀራረቡ እና በተወሰነ መልኩም-ምድር ስለሚነገሩ ነው።

ግለዝን ሴማዊ ቋንቋ ከሚሉት ውስጥ እንደ ኤ. ሙርቶኔን /A.Murtonen/ ከኢትዮጵያ የወጣ ቋንቋ ነው የሚል አቋም አላቸው፣ ሊኦኔል ቤንደርም በተመሳሳይ ኹኔታ። ከዚኾም አልፎ ግለዝን የአዳም ቋንቋ የመላእክት ቋንቋ የሚሉት አልጠፋም። ምንም እንኳን የካም ወይም የሴም ብለው ቢከፍሉትም። ተጠቃሾቹም ሲዲ ጳውሎስና አለቃ ኪዳነ ወልድ ከፍሌ ናቸው። «ሴማዊ ነው»። የሚለውን ሐሳብ ቢቀበሉትም የግለዝ ተናጋሪዎች እነማን እንደነበሩ አላውቅም የሚሉት /ፕሮፌሰር/ ጌታቸው ንይሌ ናቸው።

በአንጻሩ ካም ወይም ሴም የሚለውን ቃል ከቋንቋ ጋር በማገናኘት የተጠቀመበት የጀርመን መልእክተኛ ጆሀን ሉድዊግክፍ /Johann Luowigkapf፣ ፲፰፻፲-፲፰፻፹፩/ ነው። ካርል ፍሬድሪክ ሌፕሲየስ /Karl Freidrich Lepsius/ ካምን ሴማዊ አይደለም የሚለው ከግብጻውያን ቋንቋ ጥናት በመነሣት ከቋንቋ ለዋሰው ውስጥ የጸታ ሥርዐትን በማየት ነው። ይኹን እንጂ በአሁኑ ሰዕት ያለው የጆን-ልሳን ጥናት ከሐረግ-ዘር ይልቅ መልኩም-ምድራዊ በመኾኑ «የካም-ሴም» ቋንቋ መባሉ ቀርቶ በአፍሪ-እስያነት ውስጥ በአጠቃላይ የሚታይ ነው። ፕሮፌሰር ባዩ ይማምም የዚኾ ሐሳብ ደጋፊ ናቸው። የዚኾ አመለካከት አራማጅ የኾነው የዮሴፍ ግሪን በርግ /Joseph Greenberg/ ሐሳብ እና የዚኾ ጽሑፍ አዘጋጅ ሐሳብ የተሰማግ ነው። የዚኾ እንቅጽ-ጽሑፍ /article/ አቅራቢ ግለዝን አፍሪካዊ የኢትዮጵያ ልሳን ልደቱን እና ዕድገቱን «ኢትዮጵያ» አድርጎ በዘመነ-ባቢሎን ሊነገር የሚችል ዐለም-ዐቀፋዊና ጥንታዊ ልሳን ነው ብሎ ያምናል። ይኸንንም በቀጣዮቹ አጫጭር አናቅጽ-ጽሑፍ /articles/ ለማየት እንሞክራለን።

፩.ሀ.፪. የግእዝ ቋንቋ መልክዕ:-

- ሀ. የጽሕፈት ዘዴ አቡጊዳ
- ለ. የጽሕፈት አቅጣጫ ከግራ ወደ ቀኝ አገድም /ከላላ የሚለይበት ነው/
- ሐ. እያንዳንዱ ፊደል በአናባቢ የተገለጸ እና አናባቢ የሌለው ሾኖ ሊጻፍ የሚችል ዐለም-ዐቀፋዊና ጥንታዊ ልሳን ነው ብሎ ያምናል።

፩.ሀ.፫ የግእዝ ቋንቋ ፊደላትና ትርጉም:-

የግእዝ ቋንቋ ፊደላት የራሳቸው መለያ ትርጉም ሥዕላዊ መገለጫ ያላቸውና ከጥንት ጀምሮ ከጥቅም ላይ የዋሉ መሾናቸውን ያስረዳሉ። የግእዝ ቋንቋ መሠረታዊ ድምጾችን ሳይለቅ ከዘመን ዘመን በሚደረገው የሥነ-ጽሕፈት ልውጦትም አዳዲስ ፊደላትን ለመፍጠር ያስቻሉ ፊደላትን ይዟል። እነዚህ ፊደላትም ለአፍሪካ እንደመሠረትነት ያገለገሉ ከመሾናቸውም በላይ ለአሁኑ የሥነ-ጽሕፍት ሀብታችን መሠረቶች ናቸው። ፊደላቱ በአናባቢ ተዋሕደው ቃላትን ሊወልዱ ቋንቋን ሊያበለጽጉ ችለዋል። የራሳቸው የሾነ ቅርጽ እና ፍቺም ያልተለያቸው ናቸው።

አነዛሪ የማንቁርት እግድ -	አ - አሌፍ አልፍ አብ
ነዛሪ የከናፍር እግድ -	በ - ቤት ባዕል
ነዛሪ የትናጋ እግድ -	ገ - ጋሚል ገምል
ነዛሪ የድድ እግድ -	ደ - ዳሌጥ ዳ/ገ/ልት
አነዛሪ የማንቁርት ፍትግ -	ሀ - ሆይ ሆይ ሀወይ
የከናፍር ትናጋ ደኃራይ/ከፍናቢ -	ወ - ዋው ዋዊ ዋሕድ
ነዛሪ የድድ ፍትግ -	ዘ - ዘይ ዛይ
አነዛሪ የጉሮሮ ፍትግ -	ሐ - ሔት ሐወት ሕያው ሕይወት
ነዛሪ የትናጋ ፍትግ -	ኀ - ኀሮም ኀር
ገዳ የድድ እግድ -	ጠ - ጤት ጠይት ጠቢብ
ቅፍብ የላንቃ ደኃራይ -	የ - የድ የማን
አነዛሪ የትናጋ እግድ -	ከ - ከፍ ከሃሊ
ጎናዊ -	ለ - ላሜድ ለዊ ለዑል
ከናፍራዊ ወእንፋዊ /ሰርናዊ -	መ - ሜም ማይ ምዑዝ
ሰርናዊ -	ነ - ኖን ነሐስ ንጉሥ
አነዛሪ የድድ ፍትግ -	ሠ - ሣምኪት ሣውት
ነዛሪ የጉሮሮ ፍትግ -	ዐ - ዐይን ዐቢይ

ኢነዛሪ የከንፈር ፍትግ -	ፈ - ፈፍ ፈቁር
ገዩል ኢነዛሪ የድድ ፍትግ -	ጸ - ጸዴ ጸደቅ ጸድቅ
	ፀ - ፀጸ
ገዩል ኢነዛሪ የትናጋ ፈንጂ -	ቀ - ቆፍ ቅዱስ
የድድ ተርጉሳጋቢ /ላሽ -	ረ - ሬስ ሬእስ
ኢነዛሪ የድድ ፍትግ -	ሰ - ሳን ስቡሐ
ኢነዛሪ የድድ እግድ -	ተ - ታው ተዊ ትጉሀ
ነዛሪ የከንፈር እግድ -	ጸ - ጸይት ጸት
ኢነዛሪ የከንፈር እግድ -	ፐ - ፐ ፊ

ከላይ እንጸየው የግለዝ ፊደላት ቢኾኑም ቋንቋ ምንጊዜም በለውጥ ስለሚኬድ ስለሚወል/ለድ እና ስለሚረባ ሌሎች ልዩ ልዩ ድምጾችን እንደፈጠረ እንረዳለን። ለዚህም የ «ሰ»ን ድምጽ የመሰለ «ሠ» የ«ሰ»ን ድምጽ የመሰለ «ፐ» እና «ጸ» ሌሎችም በየዘመናቱ ሲፈጠሩ ከመግባቢያነት አልፈው በሥነ-ጽሑፍ ደረጃ ታሪክን አስቀምጠዋል። በተለይም ዛሬ የማይነገሩ «ደ»ን የመሰለ «ደ» እና «ዘ» የጠበቁ... ወዘተ በየዘመናቱ እንደነበሩ የሥነ-ልቦና ጥናቶች ያሰረዳሉ። የግለዝ ፊደላት ትርጉም እና ሀይማኖታዊ ምሥጢር ብቻ ሳይኾን ሥዕላዊ መግለጫዎች እንደነበሩት መዛግብት ያሰረዳሉ። ፊደላቱም በሥዕልነት ብቻ ሳይኾን መሠረተ-አገዝ መኾናቸውንም እንመለከታን። ምሳሌ «አ» አልፋ ቢባል የበሬ ቀንድ እንደሚመስል አልፋም በላሕም ተተክቶ በመጽሐፍ ቅዱስ ይገኛል። ምሳሌ፡- «አባግዐኒ ወኮሎ አልሕምተ» ቢል መዝ. ፳፥፯ በዕብራይስጥ «ጸጊ ወአላፊም» ይላል / ኪእን ወልድ ከፍሌ /። ጥናት እንደሚያመለክተውም ላሕም ልሔም /እንጀሪ/ ከዕብራይስጥ ቃል «የተወሰደ» እና ከአላፊም በታ የገባ መኾኑን የሚጠቁም የሥነ-ጽሑፍ መረጃ ይገኛል። ጋሚል ገመል /አባ ገሪማ ገዳም የሚገኝ ወንጌል እንደ ሚያሰረዳው/። ከፍ የሚለው ቃልም በትንቢተ-ሕዝቅኤል ምዕራፍ ፩፥፯ «እግሮቻቸው ከፍ ያሉ እግሮች ነበሩ የእግራቸውም ኮቴ እንደ ጥጃ ኮቴ ነበር» ቢል ጥጃ ከፍ መኾኑን ያመለክታል። በተጨማሪም «የ» የድ በቀኝ እጅ፣ «ነ» በአባብ፣ «መ» በውጎ ሞገድ፣ «ዐ» በዐይን፣ «ፈ» በአፍ፣ «ረ» በራስ፣ «ተ» በመስቀል፣ «በ» በቤት... መመሰላቸው የፈጣሪ ለሰው ልጅ ራሱን በሚታይ ነገር ከመግለጽም በላይ የፊደላትን ትርጉም ብቻ ሳይኾን ነገረ ድኅነትንም በመስቀል ምልክት በታው/«ተ» መደምደሙን ያሳየናል። በግለዝ ፊደላት የድምጽ ለውጥን በማድረጋቸዉ ከጊዜ ብዛት ትርጉማቸዉ ሲዛባ እና ሥዕላዊ መግለጫቸው በተወሰነ ደረጃ ጎድሎ የዘፈቀደ ትርጉም ሊሰጣቸዉ ችሏል። ምሳሌ «ጥ» «ት» ወይም «ት» «ጥ» በመለወጥ ትርጉም ሊሰጥ ይችላል።

በአንጻሩም በቋንቋው የድምጽ ትርጉም ሊሠራላቸው እና ከአንድ በላይ የተለያዩ ትርጉም ሊኖራቸው መቻሉ የማይቀር ነው። የፊደላቱ መለዋወጥ ግን ትርጉም የሚያበላሽ ምሥጢር የሚያፋልስ መኾኑ የተረዳ ነው።

ይኸን ለመግለጽ ሊቁ አለቃ ኪዳነ ወልድ «መዝገብ- ፊደል» በተባለው መጻሕፍቱው እንዲኸ ብለዋል።

እንዳገኙ መጣፍ በድፍረት በመላ
የቋንቋ ደረመን የመጽሐፍ ቤስ ገላ
ንባብ የሚያሳክክ ምሥጢር የሚቆምጥ
መልክዐ ትርጓሜ የሚለዋውጥ።

ይኸን ማለታቸውም የፊደልን ቁጥር ማጉደሉ፣ ምሥጢር ማበላሸቱ ሥርዐተ-ልሳን ማፋለሱ አንድና ብዙ ሩቅና ቅርብ ሴትና ወንድ አለመጠንቀቁ ጸያፍነቱና ግዴላሽነትን በማምጣቱ ነው። ለዚህም መፍትሔ ይኸን ዘንድ ታላቁ ሊቅ መልአከ-በርሃን አድማሱ ጀምበሬ በመልአከታቸው «ሊቃውንቱ ተስማምተው ጉባኤ ሠርተው ሊወያዩበት ይገባል» ብለዋል። የፊደላቱ ምንነትና ምሥጢር ሊጠፉ የቻለው እንደ እነ መልአከ-በርሃን አባባል የጽሕፈት ትምህርት ቤት ባህልና ትውፊት መረሳቱና ጸሐፊያን ለፊደላት ትርጉም ሳይጨነቁ ለቅርጽ ማግር ብቻ ትኩረት መስጠታቸው ነውና ይኸን ሥርዐት ባለቅኔዎችም ባለማስተዋል ለቤት መምቻ ውበት መጠቀማቸው ነው።

የግእዝ ፊደላት ለአገዝ መሠረት ናቸው ስንል የምናነሳው ዝምድናቸውን ሲኸን ለምሳሌ የግእዝ ፯ እና ፯ ቁጥሮች «-» ምልክት ሳይኖራቸው ይገኛሉ።

የግእዝ ቁጥሮች መሠረታቸው ፊደል ነው። ስንል እንደ ፊደሎችም ቁጥሮች ከዘመን ዘመን ቅርጻቸውን መልካቸውን ሲለዋውጡ እና የአሁኑን መልክዐ ሲይዙ ይታያሉ። በአጠቃላይም ቋንቋው የራሱ የኾነ ሥርዐተ-ነጥብ የሥነ-ጽሑፍ አካሄድ የምንባብ አጀማመር እንዳለው ይታወቃል።

Languages having missing or changing previous consonant orders, vowels, pronouns, stress, phonological, morphological and syntactic features can be traced back to older forms in manuscripts... having earlier characteristics. In the oldest Gospels (GGMS and GIMS), some of the proper names of the Ethiopic letters and their meaning can be reconstructed as follows:

The Ge'ez letters are called *hohiyat ሆሆት*: because of ሆድ. They are also called *alephat [ጎalefat] አሌፋት*: because of aleph አልፋ. አልፋ is known as a cow (ox?) in Geez in Ge'ez but later in the translation of the Bible the term አልፋ is changed into ላሕም as in psalm 8:7 /«አባግዐረ: ወከሉ: አልሕምተ:» = ጸረ: ወአላፊ: / "All sheep and oxen, yea, and, the beasts of the field."/ . Again, Ge'ez ላሕም also refers to bread ልሄም.¹ Betlehem means the house of bread. Again, አልፋ is the name of God ስመ: አምላክ: ቀዳማዊ: (rev 1:8, 21:6, 22:13). Here, አልፋ is given to Christ /ክርስቶስ: አልፋ: / . Again, መንፈስ ቅዱስ is also አልፋ:- በሥምረተ: አልፋ: መንፈስ: ቅዱስ: ሰላም: ስክ: ጸራ-ቅጢጦስ:² አልፋ: (Ethiopic synaxarium of January/ጥር: 24 and Psalm 12:5.) (As explained by the researcher)

One interesting finding in the Gospel of bba Gärima is the preservation of the term ጋሜል. In the Gospel (St. Matthew: 4:2) ጋሜል (camel) is used instead of the present ገመል. The English translation is : "And the same John had his raiment of camel's hair, and a leather girdle about his loins; and his meat was locusts and wild honey." At the same time, we find the equivalent of calf ከ in the prophecy of Ezekiel 1:7, "And their feet were straight feet; and the sole of thier feet was like the sole of a calf's foot: and they sparkled like the colour of burnished brass." In the Bible, the names of the letters of the alphabet are ordered before each song in psalm 118 (119) and in the lamentation of the prophet Jeremiah. Now, the names are influenced by sound change and can give different meanings. And the Ethiopic letters hold different meanings based on the related word. They each start with a letter each. However, the meaning of the changed name is not secular. «Unfortunately,» the original meaninig of ታው:³ (ተዊ:) is also related to the Cross.

¹ Amharic ላም is also related to ልሌም.

² As alpha is to mean the beginning, Ethiopic letters have relations with numerals. Hence, this relation of letters and numerals is used in writings and communication.

³ Now days the meaning is also changed into 'devotion'.

Numerals:

Numerals: As mentioned above, Ge'ez numerals have relations with Ethiopic alphabets.⁴ Sometimes the Gospel in ጌbbā Gərīma doesn't use the symbols ( ) ( ) at the top or the bottom of the numeral.

	GGMS/ GIMS	GCTP/ GPTP	GGMS/ GIMS	GCTP/ GPTP
1	፩	፩	፱	፱
2	፪	፪	፺	፺
3	፫	፫	፻	፻
4	፬	፬	፼	፼
5	፭	፭	፽	፽
6	፮	፮	፾	፾
7	፯	፯	፿	፿
8	፰	፰	፰	፰
9	፱	፱	፱	፱፱
10	፲	፲	፲	፲፲
11	፳	፲፩	፳	፳፳
12	፳፩	፲፪	፳፩	፳፳፩
13	፳፪	፲፫	፳፪	፳፳፪
14	፳፫	፲፬	፳፫	፳፳፫
15	፳፬	፲፭	፳፬	፳፳፬
16	፳፭	፲፮	፳፭	፳፳፭
17	፳፮	፲፯	፳፮	፳፳፮
18	፳፯	፲፰	፳፯	፳፳፯
19	፳፰	፲፱	፳፰	፳፳፰
20	፳፱	፳	፳፱፱	፳፳፱፱
21	፳፺	፳፩	፳፺፺	፳፳፺፺፺
22	፳፻	፳፪	፳፻፻፻	፳፳፻፻፻፻፻
23	፳፻	፳፫		
24	፳፻	፳፬		
25	፳፻	፳፭		
26	፳፻	፳፮		
27	፳፻	፳፯		
28	፳፻	፳፰		
29	፳፻	፳፱		

⁴ In Ge'ez, citations of alphabets begin in letters together with numerals and cardinals

፫ ...Shows the present mathematical number system having power such as 10^2 .

፩.ሀ.፩. ገለገ ከአሰያ ልሳናት ጋር ቢገጸጸር

በዐለም የሥነ-ልቦና ጥናት መሠረት የአካድ /የአሦር - አካዳውያን/ ቋንቋ ጥንታዊ ማንነቱ የተረጋገጠው በአንጻንድ የሥነ-ጽሑፎች ቅሬት ሲኾን ይኸ ቋንቋ በሥነ-ልቦና ተማራማሪዎች ዘንድ የምሥራቅ ሴማዊ ልሳን ተብሎ በቅርብ ጊዜ ከተገኘው ከኤብላዊ ቋንቋ ጋር የሚመደብ ነው። አካድ እና አሦር በመጽሐፍ ቅዱስ ክፍል በአሪት ዘፍጥረት የተገለጹ እና ከኖን ዘመን በኋላ የታወቁ መካናተ-ሥልጣኔ ናቸው። በሥነ-ጽሑፍ መረጃ የአካድ ልሳን ሸፍኖ ቅ.ል.ክ. እንደነበረ ይነገራል። በኋላ በአራም የአራማውያን የተባለው ቋንቋም ራሱን የገለጸበት ጊዜ ነበር። ይኸን እንጂ በሥነ-ቅሬተ-ምድርም ኾነ በሥነ-ልቦና ተመራማሪዎች ዘንድ አካድ የኢኮኖሚ፣ የሕግ የአስተዳደር፣ የታሪክና የሥነ-ጽሑፍ መረጃዎች እንደ ነበረው የታወቀ ነው።

«የካምም ልጆች ኩሽ፣ ምጽ/በ/ራይም፣ ፋጥ፣ ከነዓን ናቸው። የኩሽም ልጆች ሳባ፣ ኤውላጥ፣ ሰብታ፣ ሬጌም፣ በበቅታ ናቸው። የሬጌም ልጆችም ሳባ፣ የድዳን ናቸው። ኩሽም ናምሩድን ወለደ፣ እርሱም በምድር ላይ ጎያል መኾን ጀመረ እርሱም በእግዚአብሔር ፊት ጎያል አዳኝ ነበረ፣ ስለዚህም በእግዚአብሔር ፊት ጎያል አዳኝ እንደናምሩድ ተባለ። የግዛቱም መጀመሪያ በሰናላር አገር በባቢሎን አሬክ አርካድ /አካድ/ ካሌድን /ካልኔ/ ናቸው። አሦርም ከዚያች አገር ወጣ። ነነዌን የረሀቦት የተባለችውን ከተማ ካለህን በነነዌና በካለህ መካከልም ሬሴንን ሠራ። እርሱም ታላቁቱ ከተማ ናት። ምጽራይምም ሉዲምን ኢኒሚቲምን/አኖሚምን/ ሳቢምን ንፍታሌምን ጳጥሮሶኒምን/ፊትሩሲምን / ከእነርሱ የፍልስጥኤም ሰዎች የወጡባቸውን ከሰሎሂምን ቀፍቶሪምንም ወለደ።» ዘፍ. 1፣ 2-10

አፍሪካውያንም በየዘመናቱ የሥልጣኔ ማዕከሉን በወንዞች ጤግሮስ እና ኤፍ ራጥስ ዳር እንደ መሠረቱ አካዳውያን ፈለገ-ግዮንን የራሱን ለአፍሪካውያን ሕዝቦች የሥልጣኔ መሠረት አድርጎ መቆየቱ የሚታወስ ታሪክ ነው። አፍሪካውያን በራሳቸው ፊደል ቢጠቀሙም በተለያዩ የዐለም-ዐቀፍ ተጽዕኖዎች ሥር በመውደቃቸው መሠረታዊውን ፊደል-ጽሕፈታቸውንና ቋንቋቸውን ሲያጡ ችለዋል። ይኸንን ፊደል ጠብቃ የተገኘው ኢትዮጵያ ናት። የኢትዮጵያ ፊደልና ቋንቋም በሥነ-ጽሑፍ መረጃነት ለዐለም ከቀረቡት ልሳናት የሚታወቅባቸው ባሕርያት ሲኖሩት ከጠፋው ከአካድ ቋንቋ ይባልጥ በሥነ-ጽሑፍ መረጃነቱ ራሱን ያሳደገ ኾኖ እናገኘዋለን። በይኸ በቋንቋው ጠባይዓት ከአካድ ጋር ቢመሳሰል በራሱ

ደግሞ ከአፍሮ-እስያ ከቋንቋ መለዩት ይኸ ሴማዊና ካማዊ ብሎ ለመጠቅለል የሚያስችግር ቢኾንም በቋንቋ ጥናት ዋና የመለያ ፍጥረት በማጥናት መመደብ የሚቻል ይኸኛል። ከዚህ አንጻር ግእዝን ሴማዊ፣ ደቡብ ሴማዊ፣ ሰሜን ሴማዊ /በኢትዮጵያ/ አድርገው የሚከፋፍሉበት፡-

- ልዩ ልዩ አስማተ-መካናት መመሳሰል ምሳሌ - ሳባ
- የቋንቋዎቹ የራሳቸው መመሳሰል
- የሥነ-ቅርጽ መመሳሰል ወዘተ ሲኾን

ግእዝ ከነዚህ ቋንቋዎች መደብ የሚለዩት ጠባይዓት አልነበሩትም ወይም ደግሞ በእነዚህ ቋንቋዎች የተዘነጉ ጽሑፎች በግእዝ ግን አልነበሩም ግልጽ እይቻልም። ለአብነትም ያኸል «ተስቦቱ» የሚለው የጥንት ሥርወ ምን ይመስላል የሚለው ሲጠና ከአረማይክ ይልቅ የግእዝ «ታስቦ» የሚለው ቃል ቀዳሚነት ጥንታዊነት ይኖረዋል። በዚህም ምክንያት አረማይክ ያጣውን ግእዙ በመጠበቁ እንዴት አረማይኩ ለግእዝ በዘመኑ ያጣውን ቃል ሊያቀብለው ቻለ የሚል ጥያቄ አስነሥቷል። ይኸ ብቻ ሳይኾን ግእዝ በድምጽ-ንባቡ የሌሎች የአፍሪካ ልሳናት እና የሩቅ ምሥራቅ ልሳናት የሚታወቁበትን የድምጸት ንበት /tone/ በመያዝ ከአፍሪካ ልሳናት ጋር ሊያመሳሰለው ይችላል።

ምሳሌ፡-

ቀዳማይ - ካልአይ

አካድያን - ያቅቱል - ያቀትል

ግእዝ - ቀተለ - ይቀትል

ማስታወሻ፡- አካድያን ያቅትል ሲል በ «ይ»እና በ «ቅ» መካከል አናባቢ «አ»ን ሲጨምር ግእዙ ግን አይጨምርም። በተጨማሪም በግእዝ ቋንቋ በቀዳማይ አንቀጽ ዝርዝር ጊዜ የአገናዛቢ ቅጥያዎችን የምንጨምር ሲኾን አካድያን ግን የሰማዊነት ባሕርይን የሚያሳይ ነው።

ቀዳማይ፡-

ግእዝ -

አካድያን

አን - ቀተልኩ -

አቅቱል

አንተ - ቀተልከ -

ተቅቱል

አንቲ - ቀተልኪ -

ተቀቱል

እንትሙ - ቀተልከሙ -	ተቅቱላ
እንትን - ቀተልከን -	ተቅቱላ
ንሕነ - ቀተልነ -	ኒቅቱላ
ውእቱ - ቀተለ -	ተቅቱል
ይእቲ - ቀተለት -	ኢቅቱል
ውእቶሙ - ቀተሉ -	ኢቅቱሉ
ውእቶን - ቀተላ -	ኢቅቱላ

በካልሓይ:-

	<i>ግእዝ</i> -	<i>አካድያ</i>
አነ -	እቀትል -	አቀትል
እንተ -	ትቀትል -	ተቀተል
አንቲ -	ትቀትሊ -	ተቀተሊ
እንትሙ -	ትቀትሉ -	ተቀተላ
እንትን	ትቀትላ -	ተቀተላ
ንሕነ -	ንቀትል -	ኒቀተላ
ውእቱ -	ይቀትል -	ኢቀተላ
ይእቲ -	ትቀትል -	ተቀተላ
ውእቶሙ -	ይቀትሉ -	ኢቀተሉ
ውእቶን -	ይቀትላ -	አቀተላ

ጥንታዊ ቃላትን እየወሰዱ ቋንቋን በአንድ መመደብ የሚቻል ነው። ጥንታዊ አናባቢ /ኧ/ ከአካድያን ይልቅ በግእዝ መጠበቁ ግእዝን ልዩ ያደርገዋል። አካድያን እና ግእዝ በካልሓይ የመጥበቅ ድምጽ ሲኖራቸው ጥንታዊ የደቡብ ዐረብ ልሳን ግን የሌለው በመኾኑ ግእዝን እንዴት ከሌለው ቋንቋ ከላባ መጣ እንላለን? በተጨማሪ የግእዝን ከሌሎች ከሚመስላቸው ከማዕከላዊው ምሥራቅ ሀገራት ቋንቋዎች ስናገናኘው የጥንታዊ የቋንቋ ባሕርይ ቅርጽና ድምጽ መያዙን የምናገኝባቸው ቃላት አሉ።

ግእዝ ቋንቋ እና ዕብራይስጥ በየዘመናቱ ባላቸው ዕረቃዊ ግንኙነት ይታወቃሉ። ቃላቱም የበለጸገ የሥነ-ጽሑፍ ሀብት በማስቀመጣቸው በታሪካዊ እና ሀይማኖታዊ ግንኙነቶች የጠነከሩ ኾነው እናገኛቸዋለን። ይኹን እንጂ የጥንቱን መልክዕ አንጻንዴ ግእዙ አንጻንዴ ዕብራይስጡ ሲጠበቁ እናያለን። ለአብነትም:-

ዕብራይስጥ	ገለዝ	ትርጉም
ሸናይም	ሠነይ	ኹለተኛ
ሸሞን	ሠሙን	ሥምንት
ሐረሽ	ሐረሠ	አረሠ
ጠብጎ	ጠብጎ	አረጀ
ሳፋር	ሰፈረ	ቆጠረ
ካታቭ	ከተበ	ጸፈ/ከተበ/
ሮአሽ	ርእሰ	ራስ

ማስታወሻ:- የዕብራይስጡ «ሠ» እንደ «ሸ» ይነበባል ስንል የአማርኛውን «ሸ» ግን አይደለም። ግለዙ ደግሞ ከአማርኛው «ሸ» ይልቅ ወይም እንደ ዕብራይስጡ «ሸ?» /«ሠ»/ ከመነበቡ ይልቅ «ሠ»ን በ«ሰ» አመሳሰሎ ያነበዋል። ምሳሌ የዕብራይስጥ ሸሎም በግለዙ ሠላም ነው። ዕብራይስጡ በጥንቱ በመጽሐፍ ቅዱሳዊ ይዘቱ የነበሩት ብ>ፍ ድ>ት እና ከ>ሐ በመለወጥ ጠባይዑ ይታወቃል። ይኸ በሌላውም ልሳን ለምሳሌ በግለዝ ያለ ጠባይዕ ነው።

፩.ሀ.፭. ገለዝ ከአፍሪካ ልሳናት ጋር ሲገጸጸር

ገለዝ በአፍሮ-እስያ ዐቢይ የቋንቋ ቤተ-ሰብአ ውስጥ እንደመገኘቱ የአፍሮ-እስያ ልሳን ቤቶች የቻድ፣ በርበር፣ ግብጽ፣ ሴም፣ ኩሽ፣ እሞ የሚቀራረቡባቸውን የጋራ መለያዎች ይዟል። የአፍሮ-እስያ ቤተ-ሰብአም ልሳናት የሚከተሉትን ባሕርያትን ይጋራሉ። ለአብነትም:-

- የኹለት ጾታ ኸደት በነጠላ ቁጥር አንስታይ በ«ት» ድምጽ መገለጥ
- የዐረፍተ- ነገር መዋቅሩ ግስ - ባለቤት - ድርጊት ሲኾን የባለቤት- ግስ - ድርጊት ሐደት ዝንባሌ መያዛቸው
- የጎደል ተነባቢዎች መኖር እና በተለያዩ ኹኒታ የማንቁርት የጎሮሮ ወይም የማይፈነዱ፣ ኾነው መከሰታቸው
- ተማሳሳይ ምዕላድ ያላቸው *A tempaletic Morphology* ቃላት በውስጣዊ /ማዕከላዊ በቅድም እና በድኅር በሚጨመሩ ምዕላዶች መወለዳቸው የተመሳሳይ ቃላት ናሙና:-

ቃሉ / ሥርወ - የሚገኙባቸው ልሳናት ቤት

ም - ት «መሞት» - ቻድ፣ ግብጽ፣ በርበር፣ ሴም፣ ኩሽ

ል - ስ «ልሳን» - ሴም፣ ግብጽ፣ በርበር፣ ቻድ፣ እሞ /ቅብጥ/

ስ - ም «ስም» - ሴም፣ ቻድ፣ ኩሽ፣ በርበር፣ እሞ፣ ግብጽ

ድ - ም «ደም» - በርበር፣ ቻድ፣ እሞ፣ ኩሽ

/Christopher Ehret, 1979/

የግለዝና የእርምጃን ግንኙነት የሚያሳዩ ምሳሌዎች:-

እርምጃ -	ገለዝ
አባ -	አባ
አፋን -	አፍ/ ልሳን
አፍ -	አፍ
አካም -	ከመ
አማኒ -	አማን
ረፋ -	ዕረፍ
ሳባ -	ሰብእ
አን/ኒ -	አነ
አት/ቲ -	አንተ/አንቲ
ኑይ -	ንሕነ

በእርግጥ የቋንቋን ግንኙነት /Contact/ እና ግብታዊ ክስተት /coincidence/ ማለታወሰም ተገቢ ነው። ነገር ግን ግለዝም ኾነ እርምጃ በአንድ ታላቅ ቤት በአፍሮ-አስያ ውስጥ በመገኘታቸው ጥንተ-ዋሕድና መኖሩ የሚያጠያይቅ አይኾንም። የግለዝ ባለቀዳሚ መረጃ እና ጥንታዊ መኾኑ ደግሞ መሠረትነቱን ያሳያል።

፩.ሀ.ጃ.ገለዝ በዘመናት ያሳያቸው ልዩ ልዩ ሥነ ልባናዊ ለውጦች:-

ገለዝ ብዙ ድምጾችን እንደየዘመኑ እያሳደገ ሼዷል።

ያለአናባቢ:-

፫ኛ መቶ ክ/ዘመን የነበረ ጽሑፍ - የተገኘበት ቦታ

ግድር ንግሥ እክሥም /ግድር ንጉሠ አክሁም/ - ኢትዮጵያ /ደቡብ ፀረቢያ ተመሳሳይ/

ያለአናባቢ:-

፬ኛ መቶ ክ/ዘመን የነበረ ጽሑፍ - የተገኘበት ቦታ

ዘሐውላተ ዘአገበረ አገዝ ለአበወህ ወሰሐሰ መሐዘተ አወወ አለፈነ ወጸበሉነ - መጠራ /E. ullendorff, 1951/

ባለ ክፍል አናባቢ:-

፱ኛ መቶ ክ/ዘመን መጀመሪያ የነበረ የተገኘበት ቦታ

ወለድ /የላላሶ ኩሉ /መደረ/ወ - ሜሮዌ

/F.L Griffith, 1937/ /DAE, VOL, P.50/

በጅኛው መቶ ክፍለ-ዘመን በአዳ-ሊስ የተገኙት የግእዝ ጽሑፎችም ታሪካዊ መረጃዎች ነበሩ። ኩዝሞስም በክርስቲያን ተግባራዊ ውስጥ አስፍሮአቸው ይገኛሉ። በአጠቃላይ የግእዝ ጽሑፎች ከድንጋይ ከሳንቲምና ከመስቀል ላይ ወዘተ ይገኙ ነበር።

እንግዲህ ግእዝ በዘመነ-አክሁም በወቅቱ ገደላን ከነበሩት ቋንቋዎች ጋር የገደል ሀገር ልሳን እና ዐለም-ዐቀፋዊ ጠቀሜታ ያለው ሲሆን ከጅኛው ክፍለ-ዘመን ጀምሮ ግን እየቀነሰ መጣ። ግእዝ በዚህ መልኩ እራሱን ካሳደገ በኋላ ከጅኛው ክፍለ-ዘመን ጀምሮ ልሳነ-ጽሑፍ እየሸነፍ ድምጹን እየለዋወጠ አማርኛን አሳደገ። ለምሳሌ በገፅ/ገጽ ክፍለ-ዘመን ለነገሥታቱ ለዐሜ ዐምደ-ጽዮን፣ ለዐሜ ይስሐቅ ለዐሜ ጻዊት ይቀርቡ የነበሩትን መወደሶች በንመለከት ግእዝን የሙጥኝ ያሉ ነበሩ።

ጣሊያናዊው ጊዊዲም እነዚህን ጽሑፎች ግእዝ-አማርኛ ብሎ ይጠራቸዋል። ለምሳሌ ለንጉሠ ለዐሜ ይስሐቅ ከቀረቡት የምስጋና ግጥሞች በንመለከት-

- ገጽ ይሥሐቄ ገጽ
- በአርያም ይመስል አንቀጽ
- እሳት ይመስል ብቁጽ
- ከመመዳልው ልጽሉጽ
- ገጽ እንዲያስደንገጽ
- እስራኤላዊ መደንገጽ
- ዐይኑ ቀራንብቱን ቢገልጽ
- ማናየኸ ገጽ በገጽ
- ያየኸ ዐይኑ እንደሎሚ ይፍረጽ

ይኹን እንጂ የግእዝ የሥነ-ጽሑፍ የክብር ዘመን ከገፅኛው - ገፅኛው ክፍለ-ዘመን ነበር። በኋላ ግን በግራኝ ጦርነት ብዙ መጻሕፍት ስለወደሙ እና ስለጠፋ ቀንሶ ነበር። ለዚህም የብዙ ሰዎች አስማተ- ተጸውያ መቀየሩ ይጠቀሳል። የግእዝ ጽሑፎች ስደትን እና መቃጠልንም ዜና-መዋዕል ያስረዳል። በኋላ በሃንደር ዘመን በገፅኛው ክፍለ-ዘመን እንደገና ሊያብብ ችሏል። በግእዝ ሥነ-ጽሑፍ አደገ፣ ጸሐፊዎችም ጉልት መሬት እየተሰጣቸው መጻሕፍትን መጻፍ ጀመሩ። ለምሳሌም አድያም ሰገድ ኢያሱ አሪን ላይ ጉልት ሰጥቶ ካህናቱን እንዲጽፉ ማበረታታቱ ለዚህ ነበር። ቅኔያት ተደረሱ፤ መጻሕፍት በዙ። ምንም እንኳን ቀድሞ ኢየሱሳውያን በአማርኛ ጽሑፎችን እየበተኑ ግእዙን ለመቀያሪ ቢጥሩም። ምሥጢር ለማበላሸትም። ግእዝ እንደገና በገፅኛው ገፅ ክፍለ-ዘመን በዘመነ- መሳፍንቱ የጸጋ፣ የቅባት ... ክርክር የተነሣ የብዙ ሊቃውንት እንደበት ኸናቸውና ለመከራከሪያ የሚሸፈኑ ቸውን ቅኔያት መጻሕፍት እንደየፍላጎታቸው በየወገናቸው አጠናከሩ። ከዘመነ-

መሳፍንት በኋላ የዐፄ ቴዎድሮስ መንገሥ የአማርኛ መታደስ ለግእዝ መድከም ሰው ቢኾንም ትምህርተ- ቤተ-ክርስቲያን ግን አላቋረጠም። ዐፄ ቴዎድሮስ ግን ዜና-መዋዕላቸውን እንኳን በግእዝ ሳይኾን በአማርኛ ነበር ያጻፉት። ይኹን እንጂ ይኸ ሳይጠና ሳይበረታ የጣሊያን ዘመን የጀጫዎቹ ወረራ መጥቶ ብዙ መጻሕፍተ-ግእዝን ስላወደመ ቋንቋው ተረካቢ እያጣ የውጪ ሀገር ልሳንም እግሩን እያሰገጠ የቤተኛውን የግእዝን ተማሪ ልብ ማሸፈት ጀመረ። ዛሬም ቢኾን ግእዝ ለሥነ-ጽሑፍ ቃና ለአዳዲስ ቃላት ምሥረታ ማሕፀን እየኾነ ያገለግላል። ለወደ ፊትም።

ምሳሌ- ተ>ቸ፣ ደ>ጀ፣ በ>ቨ፣ ቀ>ቐ /ለትግርኛ ተናጋሪዎች/፣ ከ>ኸ፣ ነ>ኸ፣ ፀ>ጩ እና «ጠ?»። ይህ «»ሰረዘ-ግእዝ በፊደሎቻችን ብቻ ሳይኾን በጥናታዊ ችግም እየቆየ የተጨመረ እና እንደ አስፈላጊነቱ የተጠቀሙበት ነው። ምሳሌ «ፄ» ፣ በላይም በታችም ሰረዝ የሌለው።

በላንቃዊነት /Palatalization/ እና በእንፋዊነት /Nasalization/ ብቻ ይኸ ቋንቋ ሴማዊ ወይም «ሌላዊ»ለማለት የሚያስከድ አይኾንም። ምክንያቱም እነዚህ ድምጾች በየጊዜው በለውጥ ሥር ያሉ እና የለውጥ ባለቤቶች መኾናቸው ቋንቋውን ከአፍሪካዊ መሠረት ሊያናውጡት የሚችሉ ድምጾች አይኾኑም። የድምጽ ለውጥ ምንም ጊዜ ያለ የነበረ የሚኖር ነውና። ይኸም ሴማዊ የሚባለው ዐረብኛም ከግእዝ በኋላ ራሱን በማላደጉ በነዚህ ጽሑፎች ሥር ማለፉ በተለየ ጥንታዊ የሚያደርገው አይኾንም። ግእዛችንም በተለያዩ ጥንት በተላለፉ ድርሰቶች እነዚህን ፊደላት ይዞ ቆይቷል።

በምንአልባትም፣ የኩሽ ተጽዕኖ ነው ማለትን/ የሴም ተጽዕኖ ነው ማለትን አያመለክትም። በእጠቃላይም በቋንቋ ገ>ከ በ>ቨ /ነበረ/ ተ>ጠ>ቸ። ከ>ሐ የሚመስሉ ባሕርያ ለስላሳ ድምጾች ሊፈጠሩ ቃላት ሊቀየሩ ችለዋል። የግእዝ ፊደላት ቅርጻቸውን ሲቀይሩ ታይተዋል። በተጨማሪም ድምጻቸውን በመለዋወጥ በማጥበቅ በመጻፍ ድምጽ በመጨመር ለአማርኛ ለትግርኛ ዕድገት አስተዋፅኦ አድርገዋል። ይኸ ደግሞ በዐለማዊው እና በመንፈሳዊው አስተዋፅኦ ማድረጉን የሚያመለክተው በብዙ መኾኑን ነው። ከዚህም በላይ ብቸኛው ፊደል በመኾን አገልግሏል። ግእዝ ሀይማኖትና ትምህርት በየትውልዱ እና አዝማኔ እንዲተላለፉ አድርጓል። ግእዝ ለጋዜጠኞች፣ ለደራሲዎች የሰውቅትን አድማስ አስፍቷል። ግእዝ በሥነ-ጽሑፍ በውጫ ዐለም የኢትዮጵያን ስም አስጠርቷል። ግእዝ የብዙ ተመራማሪዎችን ሕሊና እንዲወዱት በሥነ-ጽሑፍ የፍቅር ገመድ ሰጧል። ግእዝ አዳዲስ ቃላትን ለመፍጠር አስችሏል።

ግእዝ አማርኛ ወይም የሀገር ውስጥ ቋንቋዎች እንዲያድጉ አስትዋፅኦ ብቻ ሳይኾን በድምጽ እና በአንዳንድድ የሰዋሰው ለውጥ ቋንቋዎችን «ወልዲል» ግለት ይቻላል።

Phonemes in Ge'ez

Consonants:

The Ge'ez letters are most of the time called syllabary. The letters can also be consonants that are not vocalized that is to say in the sixth order. In this concept, the letters can also be called alphabets..

Although some of the sounds can not be known clearly, orthographically they followed the proper way of writing. The Complexity, of putting the letters in a word is not shown. However, one can guess that similar preservation was kept in the sibilants like in the laryngeals and the pharyngeals. Although in the linguistic history of Ge'ez itself, certain phonemes become confused in the pronunciation, one will notice that quite several Ge'ez phonemes correspond to one Amharic phoneme. Although the pronunciation cannot be now known with certainty, 'Ge'ez' or Ethiopic seems to have remained the spoken language even after the end of the Aksumite Empire. This could be parallel with Amharic and/ or other Semitic languages of Ethiopia. The nature and placing of stress in Ge'ez is to some extent known in the imperfect form of the verbs, based on the GGMS rather than the unvocalized inscriptions.

Development of vocalization in Ge'ez and some significant sound changes

Vowels:

Vocalic correspondences

In Semitic in general, there existed six vowels.

Short

ə

i

u

ə is preserved in Ge'ez

i disappeared and the sixth order becomes ʃ

long

ā

ī

ū

- u „
 ā remained fourth.
 ī remained third.
 ū remained second.

The fifth e is derived from the Semitic ay, however, the present pronunciation does not give any definite indication of the quality and quantity of the Ge'ez vowels at the time when the language was spoken. Nevertheless, etymologically Amharic:

- ə(አ) corresponds to Ge'ez ə
 u(ሁ) corresponds to Ge'ez u
 i(ኢ) corresponds to Ge'ez i
 a(ኣ) corresponds to Ge'ez a
 e(ኤ) corresponds to Ge'ez e
 i(ኦ) corresponds to Ge'ez i
 o(ኦ) corresponds to Ge'ez o⁵

Vowels:

አ-- ኣ /preserved in accusatives and in some cases. በገቢር የተጠበቀ ድምጽ ምሳሌ:-ቤተ/

ኣ - ኣ

ኢ --ይ/ኢ/ዪ

ኣ - ኣ

ኤ - ኤ /ዪ

ኦ --/ዪ/ኦ/አ/ቦ

ኦ - ኦ/ዎ

Some changes (vowel shifts) in the pronunciation of Ge'ez

አ > ኣ a	ቡ አ-ቡ
ኣ > ው- w	ቡ ው- ቡ
ኢ > ዪ/ዪ- i	ቡ ዪ/ዪ- ቢ
ኣ > ኣ - a	ቡ ኣ - ባ
ኤ > ዪ - e	ቡ ዪ - ቤ
ኦ > ህ - h	ቡ ህ - ብ
ኦ > ዎ - wo	ቡ ዎ- ቦ

⁵ This is true for Amharic speakers, not for other language speakers.

As indicated above, in the place of the vowels አ and ኤ, other Ge'ez words: አወ and አይ corespond to the proto-Semitic አው and አይ, nevertheless አወ and አይ have a diferent meaning in Ge'ez. Unfortunately, they preserved the sounds of አ and ኤ which are still pronounced as አወ and አይ⁶ respectively. The semi -vowels ይ and ወ show changes according to the mouth of the speakers of the language. The semi -vowels and the other letters that have the character of the vowels: ሐ:ሀ:ገ:አ:ዐ: are characterized by the following changes:

1. Infinitive	ምሂር: ሙም
	ለአከ: ልአከ
2. perfective	በሀለ > ብሀለ ፈረሀ > ፈርሀ
3. Imperfective	ተለለ > ተለላለ ተመሀረ > ተምሀረ
4. Loss in the mid	ከሀለ > ይከለ

All the changes that we see above were kept or were unseen in the oldest manuscripts and were pronounced as consonants, not as kinds of semi vowels; but, sometimes, they take the sound of the semi vowels in a half manner, as ወ፣ ወ፣ የ፣ ይ...

Examples:

Imperfect	ይገንይ: > ይገኒ::
Noun	ገኒይ: > ገንይ/ይ:
Gerund	ለተይ: > ለትይ: ወድቆ?: > ወሂቆ: sometimes
Prepositions	ገቤ > ገበ : ደቤ > ደበ:
Number	ለከሪያን : > ለከርያን : ፣ አብያት: > አቢያት:
Possession	አምላክየ : > አምላኪየ :
Definite urticle	ወርቅ= / > ወርቅ : the Gold
Adverbs	በሐቱ: > ባሕቱ:
Imperative/jussive	በለየ: : > በሊየ: : sometimes
Verb to have	ቢየ: : > ብየ::
Noun	በሐር: > ባሕር:

⁶ አወ means 'or' ; and አይ means 'what'?

Proper noun:		
ራኩል:	>	ራኩል:
አልፊዮስ:	>	አልፍዮስ:
የዕቆብ:	>	ያዕቆብ:
ኖሕ:	>	ኖኅ:
በርባን :	>	በርባን :
ኤራሚያስ:	>	ኤርምያስ:
ማሪቆስ:	>	ማርቆስ:
ጻንኤል:	=	ጻንኤል:

"Radicals, except the gutturals and the semi vowels are changed into the sixth / fourth / fifth or first orders, depending on the position of the gutturals and the semi vowels. As a result, they influenced the general structure of the language; if compared to the period of Aksum. Laryngeals and pharyngeals... are physiologically connected with the vowel of tone a, and this is why in post Aksumite Ge'ez, a well known rule is working, according to which every a (first order) becomes a (4th order) if its syllable is closed by laryngeal; of course this rule does not occur in GGMS, because laryngeals, connected with vocalic tone, have nothing to do with vocalic length (the only distinguishing *h* and *Ø* at that epoch); but this rule is operating in the fragmentary Ge'ez inscriptions of Aksum, so that the passage from vocalic quantity to vocalic quality in Ethiopic can be dated at least to the first part of the 6th c. A.D." (Taken from unpublished text/ note of Professor Paolo Marrassini)

In the infinitive, adjectives, noun formation...processes, Ge'ez followed its own steps since the period of Aksum. It is known that words mentioned above, were expressed in the form of the first radical rather than the forms seen after vocalization. However, it does not mean that the words were not meaningful. Even today, words that are expressed in the first order can give a meaningful idea. And almost all the verbs of Ge'ez are expressed and written in the perfect form and all of them are meaningful. In Ge'ez, insertion of vowels played an important role to see the present forms of words. Some other words are the opposite of the present forms and meanings, and some of the words are preserved in the present Ge'ez (in the currently preserved Geez) or Amharic.

Even though there are some variations in Ge'ez and its forms that give ambiguous meaning, sometimes they are compromised with a certain style of pronunciations: high level, low level, acute, grave accent and extra short.

Some of the sounds of the words in the Aksumite period are inserted and pronounced as follows : In unvoiced, the media radical, $\text{ə} > \text{a}$. *ሰከር > ሰካር:: In the unvoiced (before 0), $\text{ə} > \text{a}$ (ፈራሂ > ፈራ(gemi)ሂ::). In the second radical, $\text{ə} > \text{ɪ}$ or ϕ and its impact in noun, adjective, phonology, syntax, word formation and morphology was very common *መደለዋን > መደለው:: In the second radical, because of h/f > ə (morphology) *እበን > እብን:: In the 3rd radical, because of m , $\text{ɪ} >$

ϕ i (*መጸቢሕያን > መጸብሕ::). Because of w , ሐወረ (ሐረ) > ይሐውር:: (Now የሐውር). $\text{y} + \text{ə} > \text{e}$. Eg. ዜነው (ዘየን) > ይዜት (ይዘይን):: zenawe. However, በአውክ > ይበውክ and በየክ > ይበይክ have preserved w :: The function of h is to make compound nouns and prepositions. :: First radical, because of λ :

1. $\text{ə} > \text{ɪ}$.

2. $\text{ə} > \text{ɪ}/\phi$ መከተ = ምእት; ከለሐ > ትኩልሐ ከልሐ::

$\text{θ} = \text{ə} + \text{ə} > \text{O} \text{ə} = \text{ɪ}/\phi = \text{ሐረ(now)}$ (ሐወረ) = ሐር (Now ሐር):: $\text{O} = \text{ə} + \text{w} \text{ə} > \text{e}$ ጠበ(ሰወበ) > ጠቤ :: $\text{i} = \text{ə} + \text{y} > \text{e}$ (Now ሰበ) ዲበ (ደየበ[የ]) (in Tigrinya, it means "to climb") ዲቤ :: (Now ዲበ). In some words, like the imperfect of ፀላለ = ይፃላል :: h seems to be geminated, although the pronunciation cannot be known now with certainty. On the basis of those changes one can be sure that Ge'ez or Ethiopic remained the spoken language until the end of the Aksumite Empire in the ninth century.

The pronunciation, the nature and placing of stress in Ge'ez can be known in the imperfect form of the verbs based on the GGMS.

The nature and placing of stress in Ge'ez can also be known from the traditional pronunciation of nouns, prepositions --- used in Ethiopia

In the case of geminating of Ge'ez consonants, similar indicators are found as of the nature and placing of stress in Ge'ez. High level tone includes imperfect, jussive, subjunctive (but not the 2nd person plural, in the perfect forms), words not having ሁ፣ሃ፣ን at the end and words that end with the first order. Adverbs, except ሆ፣ are high level acute. With the exception of አንተን and ውለተን all pronouns (if they do not change themselves from the sixth order to the first order for the purpose of the accusative) are high level. It seems that almost all the Ge'ez words were pronounced with high level. This is because almost all of the words were written in the first order for there was no vocalization. If the message is transmitted /the action is done for the 3rd person to the other person in the imperfect and perfect forms but Ge'ez experienced phonological, morphological and syntactic changes through the passages of time. The time of changes that Ge'ez experienced cannot be known, but can be stated from the Aksumite period in which Ge'ez "started" to be vocalized. The following points can give basic features of the changes in Ge'ez.

Unvocalized:

Inscription in 3rd C. A.D.	A.D.	A.D.	A.D.	Site
ግድር ንግሥ እክሥም				Ethiopia and south Arabia

(A.J.Drewes, 1965)

The letters are written in alphabetic way. They were written in the sixth order and they might be pronounced with the vowel *i*. It is very difficult to give the level of pronunciation in this case.

Unvocalized:

Inscription in 3rd C. A.D.	Site
ዘ ሐውለተ ዘአገበረ አገዝ ለአበወሀ ወሰ ሐዘ መሐዘተ አወዐ አሰራነ ወጸበለን	Materna

(E.ullendorff, 1951)

The letters are written in the first order. The level of the pronunciation seems to be under the high level. It seems that they were written as a syllable.

semi vocalized.:

Inscription in the 4thc.A.D.	Site
ወላይ /የላዎስ ኩሉ/መደረ/ወ	Meroe

(F.L. Griffith) (DAE, VOL, P.50)

In this inscription, we see semi vocalized letters and the development of writings, according to the pronunciation. Again, the pronunciation in the level seems to be very common.

Here, we can be sure that Ge'ez is not only a literary language rather it was also a spoken language. And a Ge'ez word could have come into Amharic from curriculum Ge'ez or from a spoken Ge'ez or from literary works (mostly). We can also note that the Ge'ez loan words could have come into Amharic through the medium of the spoken Semitic Ethiopic, like Tigrigna, Tigre.

Localization of sounds and meanings

Many scholars believe that the Greek word has been lent into Ge'ez which has no /p/, and so many Amharic speakers pronounce the word as p, with the nearest native equivalent, /b/, but others carefully pronounce the word with /p/. But, sometimes we see nativization. Examples: አውሉስ > ባውሉስ:: ፓስካ > ቶሊካ:: ፔጎም > ፊጎም:: We can also see localization in other words after a time. ጎምራ (Tyre) > ገግራ:: ልሔም (bread) > ላሕም:: ሀ > ሀሱ:: ለ > ለሁሉ::

Some loan words were taken from other Semitic languages, also and especially from Greek (not semitic) and Hebrew... for items found in the common Judaeo christian culture of Ethiopia. E.g:

Greek		Hebrew
sənapē	ΑΝΤ:	ləmə ለመ:
pantenawi	ἈΨΛΥΤ:	səbək'ətan ለበቀተኒ. ²

¹The word ጎምራ nowadays holds another meaning which means "absolutely". For ጎምራ (Tyre) present Ge'ez texts use ገግራ.

²According to Kidāne Wāld, these words do not show much sound and form differences from Hebrew language, probably from which they are borrowed. As we see, they are inclined to be written in the first order as of the Axumite inscriptions. How Ge'ez borrowed these words from the Greek language is the question of the researcher.

According to Abk'a Kidanə Wäld the pronunciation of the word *səbak'ətan* in Hebrew is *səbakətani*. *k* has spirantization *k' > k*. But, it is not reliable because Hebrew has *k'* sound than the Greek. May be voiceless *k* > to the *k'* in the Greek translation or from voiceless Greek *k* > to the voiced Ethiopic *k'*. In any case, it is out the area of the writer of this research. The Greek ones are however clear.

፩.ሀ.፩. የግእዝ ራደላ ቅርጽ ለውጥ ምሳሌ፦

- ሀ - ቀኝ እግሩ ከታች ያጠረ የተሰበረ ነበር
- ለ - ቀኝ እግሩ አጭር ኾኖ አናባቢ ቅጣያው ከላይ ላይ ነበር
- ሐ - ቀኝ እግሩ በጣም አጭር ወይም አንካሳ ነበር
- መ - ከላይ የገጠመ እና ከ፲፯ኛ ክፍለ ዘመን ጀምሮ መለያየት የጀመረ
- ሚ - አናባቢው በቀጥታ ከራደላ አካል የታያያዘ ነበር እስከ ፲፩ኛው ክፍለ ዘመን
- ሠ - እስከ ፲፩ኛው ክፍለ ዘመን የገጠመ ነበር- እንደ «መ»
- ሰ - ግራ እግሩ ያነከሰ-በ፲፩ኛው ክፍለ ዘመን አካባቢ ይገኝ ነበር
- ቀ - ከላይ ወረር ያለ እና የታችኛው እግሩ ወደ ግራ የዞረ «ታ»ን የሚመስል ነበር
- በ - ግራ እግሩ አንካሳ እና ቆላፋ ነበር
- ተ - እግሩ ወደ ግራ የዞረ ነበር
- ን - እግሩ ወደ ግራ ታጥፎ ሦስት ቁጥርን ይመስል ነበር
- ከ - ቀኝ እግሩ አንካሳ እና ሽፋፋ ነበር
- ኀ - «ሳ»ን ይመስል ይል ነበር

፩.ሀ.፩. የሊትዮጵያ ጽሕፈተ ራደላ መዋቅር

- ፩. ራደሎች ከግማሽ በላይ የኾኑት ከላይ ዝግ ናቸው
- ፪. ጥቂት ራደላት ከብነት ቢኖራቸው ሙሉ በሙሉ ዝግ ናቸው
/ቀ፣ወ፣ዐ፣የ እና ፀ/
- ፫. በጣም ጥቂቶችን ከላይ ላይ ክፍት ኾነው እናገኛለን /ምሳሌ፦ሀ እና ሠ/

፩.ሀ.፱. የአጻጻፍ ዘዴ እና ቅርጽ

- ፩. የርዝመት፣ የቁመት እና የስፋታቸው ኹኔታ መጠን ማዕከላዊ ግንኙነት
- ፪. ዐራት ማዕዘንነት እና ክብዓት
- ፫. ርደት- በአብዛኛው ወደ ታች ሲኾን የዞረ

፩.ሀ.፲. አምስቱ የኢትዮጵያ የጽሕፈት ዘመናት

- ዘመን አንድ - ጥንታዊ፣ በሐውልት፣ በድንጋይ ላይ የሚጻፍ የብራና የክብ አጻጻፍ
- ዘመን ኹለት - የሽግግር ዘመን ፲፫፻፶-፲፬፻፶
- ዘመን ሦስት - የክብ አጻጻፍ ፲፬፻፶-፲፭፻፶
- ዘመን ዐራት - ቀጭን እና ጠባብ ጽሑፍ
- መጨረሻው ዘመን - [በ]፲፯ኛው ዘመን አጋማሽ ኹለት የጽሑፍ ዐይነቶች ይገኛሉ እነሱም፡-

- ሀ. ትልሕ
- ለ. ረቂቅ

፩.ሀ.፲፩. ቅርጽ በቀጥሮች

- ፩ - የአንቀላል ቅርጽ እስከ ፲፯ኛው ክፍለ ዘመን
- ፪ - የግሪኩን ቤት እስከ ፲፯ኛው ክፍለ ዘመን
- ፫ - ሦስት ማዕዘን እስከ ፲፯ኛው ክፍለ ዘመን
- ፬ - ሰባትን ወይም «ጊ» ን የመሰለ እና የተደፋ

Some ancient manuscripts of Ethiopc are used in this work. Here, I would like to acknowledge Uhlig. However, his work did not consider mauscripts of the Aksumite period.

Paleogrpahy /ቅርጽ ፊደል:-

ኸ = ሳ	ጠ = ሐ	ገ = ገ	ደ = ደ	ሃ = ገ
ደ = ገ	ዩ = ሃ	ለ = ከ	ላ = ከ	፩ = ጠ
ደ = ሐ	ሐ = ሳ	፩ = ሳ	፪ = ከ	፫ = ገ
፬ = ሐ	፭ = ገ	፮ = ሐ	፯ = ሐ	
ነ = ሐ	ከ = ሐ	ዐ = ሳ	ጠ = (ገ)	
፮ = ሐ	ኦ = ሐ	፩ = (ገ)	፪ = ሐ	

This is explained by Ashar and mostly stated as letters of sabeans. But when we examine them, some of the letters were preserved in the GGMS. And showed the pictographic nature of the letters of the language. The shape of the letters is very similar to the numerals.

Introduction: Paleography is the study of various systems of writing. Accordingly, Ethiopian manuscripts are dated in three ways:

1. By the year of mercy
2. By the year of the world
3. By the name of the king

Among the three ways by which Ethiopian manuscripts are dated, dating manuscripts by the name of a king of the period is the most common. However, if the period of the king or his personal name is not clearly mentioned, we are forced to use other mechanisms to know the period of the writing of the manuscripts. According to Uhlig, there are five main periods in Ethiopian paleography. These main periods are: the period of inscription during which we have many inscriptions written in Ge'ez and the Greek language, the second period covers the period from 1330 to 1450. This period is called the transitional period. The third period, from 1450 to 1550, is called the period of circular writing system. The next is from 1550 to 1650. It is characterized by thin and slender writing system. The last one is the Gonderian period writing system. This is characterized by the *gulh* (thick or bold) and the *raqiq* (thin) script. Some of the letters have shown changes from the first period to the other period, but, some letters do not always change. So, changes are not always the features of letters in each period. The following are the characteristics of the changes that we see through time.

መ:- was closed at the top and started to be separated in the 16th century.

ጫ:- the vowel sign was directly attached to the body of the letter until the 16th century.

ወ:- was closed until the 15th century like መ

ሰ:- The left leg was bent until the 15th century.

"The system of the Ethiopian letters and their shape includes a rectangular shape with very good proportion and curve also slopping down. The Ethiopic letters and numerals have some similar features." Some of the examples are seen in the oldest Gospels.

፩ : has an oval shape until the 17th century.

፪: It was like the Greek beta until the 16 th century.

፫: was rectangular until the 16th century.

፬: was like the Ethiopic number Seven.

When we observe texts of Aksum we see some variation from the work of Uhlig.

GGMS holds forms of letters, which are different from modern their form, and can be explained as follows.

Present time < GGMS

አ <The serif at the end of the horizontal line is attached either at the middle or hung below.

አ <The right leg is shorter than the left.

አ <The circle is attached directly to the whole body of the right leg.

አ <The left leg is occasionally shorter than the right leg.

አ <The right leg is shorter than the left.

ለ <The left leg is occasionally bent.

ለ < The right leg is shortened.

ለ < The right leg is shortened.

ለ <The left leg is a little bit bent above the vowel marker.

The right leg is shortened (a little bit).

ለ <The right leg is a little bit bent and the foot is like a foot of camel and horse shoe. It is sometimes bent at the left.

ገ <It is very similar with number ፯

It is bent at the top and thick.

Occasionally it is like the sign ">" but with longer a leg and curved circle.

ገ <Has no right leg. Has a shortened leg. It gives us the graphic picture of fish.

- ጺ < The vowel marker is attached at the top of the right leg.
- ጻ < The vowel marker is at the bottom of the right leg with a shortened leg. Keeps, also, the vowel marker of (አ) at the top of the right leg.
- ጼ < Has no left leg. It has a shortened leg.
- ጾ < Has no leg but bent on the line. It has also a dot at the right and left sides.
- ጿ < Has no leg but bent on the line. It has also a dot at the right and left sides.
- ጺ < Has a short corner in the vowel sign rather than a curve.
- ሀ < It is very difficult to find ሀ because of the pronunciation of ሃ as ሀ.
- ሁ < The left leg is bent at the top. Some times, the left leg is a little bit like a curve.
- ሂ < Has the circle attached directly to the body of the letter.
- ሃ < Has the break low on the left side. The bottom is also more pointed in some linear forms.
- ፀ:
- ፀ < The vowel sign is near to the top of the letter up ward.
- ፉ < The leg is afforded to the main body (very smooth) and leg is left to be used only to vowel marker.
- ፊ < The circle is occasionally attached directly to the bottom of the letter.
- ፈ < No difference between the 2nd and the 6th order.
- ፊ < The vowel marker is placed on the left down.
- ከ < has the left leg curved. And is shorter than the right one.
- ከ < The leg in the mid is short. And some times longer than the other.
- ጎ > ጎ in the mid.
- Eg. ሰብሐትየ: > ሰብሐትየ:
- Both ጸሐፊ:: and ጸሐፊ: is now charged in to ጸሐፊ::
- ይጸሐፍ:: > ይጸሐፍ:: > ይጸፍ:: (Amharic.)
- ሐ < The right leg is shortened. Has vowel marker in it's middle.
- ሐ < Has the right leg shortened.

ሐ < Has the right leg shortened.

ሐ < The vowel marker is like the present vowel marker of ስ in the sixth order.

ሐ < The left leg is broken / bent. But occasionally it is not. The line at the top is very short.

አ < The entire letter is slanted to the right.

አ < The vowel sign has a sharp corner instead of a curve.

አ < The circle is attached directly to the top of the letter with out a connecting line.

3. ለ < Is more or less similar to ስ.

ለ < The two legs are almost equal.

ለ < The vowel marker is attached with the main body. The vowel marker of ግ and ለ have similar appearance.

ለ < It seems triangular and not a straight shape. The left leg is shorter than the right one.

ለ < the vowel marker is on the corner attached with the body.

ለ < the two circles are attached on the top but sometimes closed to the top.

ለ < the space b/n the two circles is like a triangle.

ለ < the vowel marker is on the top of the letter.

ለ < the vowel marker is slopping to the left of the bottom part of the letter.

The vowel marker is attached at the mid point of the lower part of the right circle.

ለ < the vowel marker is attached to the outer part of the circle of the left.

The vowel marker of the body is bent towards the right.

ላ < Has a short leg.

ላ < Has the bottom line turned to the left.

ላ < The vowel sign is thick and turned left wards.

ላ < Has thicking of the top line.

ላ < The vowel sign is attached with the main body.

- ፈ < Is like a curve, but the line in the bottom is straight.
- ቱ < Thickening of the top line.
- ሲ < Has the right leg shortened.
- ቱ < The top the line is bent to wards the left.
- ቱ < Thick sloping to the left of the bottom part of the stem.
- ቱ < The vowel sign is large.
- ቱ < Sloping to the left of the bottom part of the stem.
- ሁ < The 2nd curve is directly attached in the mid part of the 1st curve.
- ሁ < Has oval shape. Is like number 4(of Ge'ez) or a triangular form.
- ወ < The vowel marker is in the middle.
- ደ ፡ ደ ፡ ደ < The vowel marker or sign is attached to the middle of the letter. But, it does not extend below the bottom of it.
- ፈ < Is found between the 1st order and the 7th order.
- ፈ < The upper line is longer than the lower.
- ፆ < Is like the upper body of ጸ but with longer leg, slopping leftward.
- ከ < It is like ከ.
- ከ < The right leg is shortened.
- ገ < Has the stem curved to the left.
- ፍ < The circle is attached directly to the top of the letter without making a curve or half moon.

In conclusion of this topic, one can say that more than half of the letters are closed at the top. A few letters are circular and closed (ቀ:ወ:ፀ:ፆ:ፀ). A few letters are opened at the top (ex.:-ሀ፣ሠ). The letters are proportional in length, size and width. They are rectangular and circular. They go downward. (The Dating of Ethiopic Manuscripts, by Donald M. Davies)

ጌ.ሀ.ገ.ገ. የገንቢ ቋንቋ ያሳያቸው ውስጣዊ ሥነ - ልቦናዊ ስውጦች

አናባቢዎች:-

- ኸ/አ? - በገቢር የተጠበቀ ድምጽ ምሳሌ:- ቤተ
- ኩ -- ኩ

ትንሣኤ ግእዝ

- ኢ -- ይ/አ/ዬ
- አ -- አ
- ኤ -- /ዬ
- እ -- /ይ/አልቦ
- እ -- አ/ዎ

አው እና አይ ጥንታዊውን ኦ እና ኤ ድምጽ ጠበቀውት ይገኛሉ። ይ እና ዩ ከፊል አናባቢ በመሆናቸው እንደተነጋጋሪው የሚለዩ ሲሾን ግእዝ ቋንቋም በሚከተሉት ፊደላትም ከፍተኛ ለውጦችን እንዳሳዩ እንረዳለን። እነዚህም የአናባቢነት ጠባይ ያላቸው ሐ:ሀ: ገ:አ: እና ዐ ናቸው።

በንዑስ አንቀጽ	ምረር። መ>ም
	ለአከ። ልአከ
ቀዳማይ	በሀለ > ብሀለ ፈረሀ > ፈርሀ
	ተለዐለ > ተልዐለ
	ተመሀረ > ተምሀረ
ትንቢት/በመሀል ሲያጠፋ	ክሀለ > ይክል

እነዚህ ከላይ ያየናቸው ለውጦች በጥንታዊ የግእዝ ጽሑፎች የተባሉ እና ድምጻቸው በአናባቢ እንደደመጹ እንረዳለን። የ- ወ- የ -ይ- ጠባይም በከፊል የተጠበቀ ሾና እናገኘዋለን።

ካልአይ	ይገንይ > ይገኒ
ስም	ገኒይ > ገንይ/ዩ
ቦዝ	ሰተ.ዮ > ሰት.ዮ
	ወድቆ > ወዲቆ
መስተዋድድ	ጎቤ > ጎቤ፤ ዲቤ > ዲቦ
ቁጥር	ሰከሪያን > ሰከርያን ፤ አቢያት > አብያት
አገናዛቢ	አምላክየ > አምላኪየ
መስተአምር	ወርቁ > .../the Gold
ተውሳክ ግስ	ባሐቱ > ባሐቱ
ትዕዛዝ	በልዮ > በሊዮ
የማለት ግስ	ቢዮ > ብዮ
ስም	ባሐር > ባሕር

የተጸውዖ ስም		
ራኩል	>	ራሑል
አልፊዩስ	>	አልፍዩስ
የዕቆብ	>	የዕቆብ
ኖሕ	>	ኖጎ
በርቦን	>	በርባን
ኤራሚያስ	>	ኤርምያስ
ማሪቆስ	>	ማርቆስ
ዳንኤል	=	ዳንኤል
ኤልያስ	=	ኤልያስ
ዮሐንስ	=	ዮሐንስ
ዳዊት	=	ዳዊት
ስምዖን	=	ስምዖን
ዘካርያስ	=	ዘካርያስ
ገብርኤል	=	ገብርኤል

Sound changes and the problem in accent

Internal changes of consonants are also identified in Ge'ez since the earliest available Ge'ez manuscripts.

GGMSS/GLMSS/GIMSS	>	GCPT/GPPT
አስቆሮጣዊ: [ʔəs k'ro t'awi] askoroti		አስቆሮተዊ: [ʔəs k'orotawi] ጣታ
አርማቲያስ: [ʔərmattiyas] arimathea		አርማተያስ: [ʔərmattiyas] ቲ > ት
ጌቲሴማን: [geteseman] gethsemane		ጌቲሴማኒ: [getesemani] ን > ኒ
ቀራንዩስ: [k'əranjus] a place of a skull		ቀራንዮ: [k'əranjus] ዩ + ስ > ዮ
መግደላዊ: [məgdəlawi] magdalene		መግደላዊት: [məgdəlawi] ስ > ስ፣ ተ > ተት
ቀረርናሐም: [k'əfərna h om] capernaum		ቅፍርናሆም: [k'əfənahom] ቀ > ቅ፣ ለ > ፍ
ግሙራ:- [gimura] tyre		ፈጽሞ: [gimura] ግ > ገ፣ ሙ > ሞ
አያሪሐ: [ʔyyərīho] jharicu		አያሪሐ: [ʔyyərīho] የ > ዮ፣ ሐ > ከ
ግሃንም: [gihannəm] hell		ግሃንም: [gihannəm] ገ > ግ
ገለላዊ: [gələlawi]		ገለላዊ: [gələlawi] ሌ > ሊ ለ > ላ
ዳንፕዮዊ: [p'an t'yawi] [pontiun]		ዴንጤኖዊ: [p'an t'yawi]
ቀርናዊ: [k'ərnawi]		ቀሪናዊ: [k'ərnawi]
ጎልጎታ: [goləgota]		ጎልጎታ: [goləgota]
ሰሊሐም: [sli həm]		ሰሊሐም: [sali h om]
ኒነዊ: [ninawe]		ነነዊ: [ninawe]
ሰርያ: [sərya]		ሰርያ: [sorya]
ናዝሬት: [nazret] =		ናዝሬት: [nazret]
አየሩሳሌም: [ʔyyərusalem]		አየሩሳሌም: [ʔyyərusalem]

*Here, the change is simply sound change.

Proper nouns

ራካል:	[rakel] Rachel	>	ራካል:	[ra h el]
ለቤዴዎስ:	[ləbdewos]	>	ለቤዴዎስ:	[ləbdewos]
እልፊዮስ:	[ʔelfiyos]	>	እልፊዮስ:	[ʔelfiyos]
ያዕቆብ:	[ya ʔe k'ob] Jacob	>	ያዕቆብ:	[ya ʔe k'ob]
ኖክ:	[noh] neo	>	ኖክ:	[nox]
በርበን:	[bərbən]	>	በርበን:	[bərbən]
አሬሚያስ:	[ʔaremiyas] Jeremih	>	አሬሚያስ:	[ʔaremiyas]
ማርቆስ:	[mar k'os] Mark	>	ማርቆስ:	[marq k'os]
ቡዲልዜቡል:	[b ʔelzebül]	>	ቡዲልዜቡል:	[b ʔelzebül]
በራኪዩ	[bərakiyu]	>	በራኪዩ:	[bərakiyu]

Unchanged Proper nouns

ዳንኤል:	[dan ʔel] Daniel	=	ዳንኤል:	[dan ʔel]
ኤልያስ:	[ʔelyas] Elijah	=	ኤልያስ:	[ʔelyas]
ዮሐንስ:	[yohannes] John	=	ዮሐንስ:	[yohannes]
ዳዊት:	[dawit] David	=	ዳዊት:	[dawit]
ስምዖን:	[sm ʔon] Semon	=	ስምዖን:	[sm ʔon]
ኤልሳቤጥ/ት:	[ʔelsabet/ t'] Elisabeth	=	ኤልሳቤጥ/ት:	[ʔelsabet]
ዘካርያስ:	[zəkkaryas] Zechari	=	ዘካርያስ:	[zəkkaryas]
ገበርኤል:	[gəbr ʔel] Gabreil	=	ገበርኤል:	[gəbr ʔel]

Although in the linguistic history of Ge'ez itself, certain phonemes become confused in the pronunciation, one can notice that quite of the several Ge'ez phonemes correspond to one Amharic phoneme.

The impact of ወ ፣ የ ፣ አ (ሀ) ፣ ሀ (ሐ ፣ ኀ) in the change

Forms of nouns

ዐመት:	[ʔəmət] year	>	ዓመት:	[ʔəmət]
ሀገር:	[həgər] country	>	ሃገር:	[həgər]

⁹ The change from ኀ into ሐ is uncommon in Ge'ez, but because of the loss of the sound of the gutturals, now there are many changes in the gutturals.

ሥርዐት:	[sr̥ʕat] way	>	ሥርዓት: [sr̥ʕat]
ሰዐት:	[saʕat] hour	>	ሰዓት: [səʕat]
ዐለም:	[ʕaləm] world	>	ዓለም: [ʕaləm]

Sound Change

Examples:

- ቆም : [k'om] stood (noun) = ቆም::stand [k'om] (Imperative) > ቆም:: stand [k'um]
 ቆሙ:: he stood [k'oma] = ቆሙ::: they stood[k'omu]
 ጸም: fast [s'om] (noun)= ጸም: fast [s'om] (Imperative) > ጸም:: fast [s'um]
 ዘሙ: [s'oma] just > ዘሙ:: [t'oma]
 ጸልኦ:: [s'alʕa] hated > ዘሎ:: [t'əlla]

In infinitive we can find loan words particularly in:

- ቀደሶ: : - 'he praised him' ቀደሶ-ው::
 ባረከ:: - 'he blessed him' ባረከ-ው:

Here, Amharic preserved the archaic form /the oldest Ge'ez form rather than the present Ge'ez one. But in the intransitive verbs, Ge'ez tried to change the first order into the seventh order because of the assimilated letter as: ሐር:: > ሐረ:: = 'went' ሐር:: (Perfective) > ሐር: (noun) > ሐር:: (imperative) ሐር :: at that time refers to noun, perfective and imperative. ይሕውር:: > ይሐውር:: (ገበጌ ገራማ) > የሐውር:: (today). ቀተሎ: : = ቀተልዎ : : 'He killed him' Now if ቀተልዎ is geminated at ዎ it means 'they killed him' ይወዳይ > ወዳይ.

አ and ሀ have similar characters:

- መጸአ: መጸአ:: ይምጸአ:: > መጸአ:: ይምጸአ::
 በለዕ: በለዐ:: ይበለዕ :: > በለዐ:: ይበለዕ::
 ፈረሀ: ፈረሀ:: ይፍርሀ:: > ፈርሀ:: ይፍራሀ::

አ is different from ሀ. It is the causative marker, but it is lost in the imperfect form as:

- አቅተሎ:: ይአቅተል:: ይአቅተል::
 ያቅተል:: ያቅተል::
 አቅተልከ:: ትአቅተል:: ትአቅተል::
 ታቅተል:: ታቅተል::

The word, in which the above letters are found shows phonological changes in the imperfect; but follows its own house (verb type). The above letters affect all the letters forms *h* to *T* in reading and pronunciation. We find: *ፊ* in the 2nd and 7th order, *ፆ* in the 3rd and 5th order, and *ሐ* and *ሀ* in the 4th and 6th order. E.g:

ፈነው::	ይፈነው::	ይፈነው::
	> ይፈነው::	ይፈነው::
ተፈነው::	ይተፈነው::	ይተፈነው::
	> ይተፈነው::	> ይተፈነው::
ሐውረ::	ይሐውር::	ይሐውር::
ሀውር/	ይሀውር::	ይሀውር::
ቀደሱ*::	ቀደሱው : (Amharic)	

All the letters, where *ፊ* is present before or after them, cannot be the 2nd or the 7th order. *ፆ* changes into the 3rd and 5th order *ፊ* changes in to the 2nd and 7th order.

ፊ:- as the final radical changes in the imperfect changes from the 6th order in to the 2nd or the 7th order. In active ዘረው:: ይዘሩ:: (Imp. And Juss). In passive ተፈነው::ይተፈነው::.

ፆ:- as the middle radical changes the beginning of the verb (Imperfect) in to the 7th order ጸረ::, ጸመ:: ; ሐረ::.*No change in the infinitive, imperfect ...., *ፊ* in noun formation avoids (because of assimilation) the suffix or the prefix, Examples : ወገሱ:: = ሞገሱ:: ; ወደቱ:: = ሙዳቱ:: ; ወለረ:: = ሙላረ:: ; ወሀሰ:: = ሙሀሰ:: ; ወሰደ:: = ሙሳደ:: . And other forms of nouns include ልደት፣ ፀላት፣ ደቀት (ውደቀት)፣ ርደት (ውርደት). Jussive/order: ወደቅ >ደቅ >ውደቅ::/ Amharic/ፊ with Guttural and semi vowel ወእየት.

ፆ: as the final radical changes the Imperfect from the 6th order in to the 3rd order. Examples are, ፈደቱ:: ይፈዱ:: ገርቱ:: የገረ:: ገነቱ::

ይገኑ:: *ፆ* as midial (vice versa) changes the 3rd order into the 6th. Examples are ገኒይ:: ገነይ:: ገረይ:: ገርይ. In Gerund the 3rd > 6th: ወሰተቱ:: Not ወሰተቱ::; ወገልቱ:: Not ወገልቱ::. Again the 1st order > 5th order: ገደሁ:: >ገይሁ:: > ገሁ:: ሠየመ:: >ሠይመ:: > ሢመ::.

Changes in dentals or inter dentals:

ጸልመ፡	:[s'alma]	become dark	>	ጨለመ፡	:[č'alama]
ጸፈነ፡	:[s'afana]		>	ጨፈነ፡	:[č'affana]
ጸጉር፡	:[s'agur]	hair	>	ጠጉር፡	:[t'agur]
ጸው፡	:[s'ew]	salt	>	ጨው፡	:[č'aw]
ጸርቅ፡	:[s'ar k']	dress	>	ጨርቅ፡	:[č'ar k']
ፀመደ፡	:[d'amada]		>	ጨመደ፡	:[č'ammada] ¹⁰
ፀመረ፡	:[d'amara]	added	>	ጨመረ፡	:[sammara]
ፀበጠ፡	:[d'aba t'a]	caught	>	ጨበጠ፡	:[č'abbat'a]

Other significant features or changes in pronunciation

1. Assimilation: It is a process by which two sounds that occur close together in speech become more alike. Examples: qawama > qoma.
2. Dissimilation: making sounds more different than they were before is common in the transition from Ge'ez into Amharic. ሀጋዘለ > ለጋዥ; ወዳዲ > ወዳጂ.
3. Changes in Lenition or weakening...: affect only consonants. Consonants can be classified as stronger or weaker on several different scales; the following are some of the changes seen in the history of Ge'ez :

Voiceless		Voiceless		Voiceless		Voiceless
velar		pharyngeal		velar		pharyngeal
<u>plosive</u>		<u>fricative</u>		<u>plosive</u>		<u>fricative</u>
ራኩል፡	>	ራሑል፡		ኢያሪቱ	>	ኢያሪቱ
Simplex		Geminate				
ጎየየ	>	ጎየ(Gem.)		[goyəyə > goyyə]		
Voiceless		Voiceless		Voiceless		Voiced
dental		dental		velar		velar
<u>plosive</u>		<u>fricative</u>		<u>plosive</u>		<u>plosive</u>
አንቲ	>	አንቲ		ዐከመ	>	ዐገመ

¹⁰ ጨመደ is also equivalent to ጠመደ

Alveolar - nasal palatal

አድገኔ > አዳኚ/ኛ

voiced   voiceless
dental   dental

fricative   fricative

አግለዝት > አግለዘት¹¹

Geminated   Degeminated

ብብሐት > ብብሐት geminating Ge'ez (there are many Ge'ez words)

Degeminated   Geminated

ሰገደ   >   ሰገደ (Gem.) bowed (Amharic)

Spirantization of velar plosive

ኮነ > ኸነ (the source is the book of Mar yishak)

Voiceless   Voiceless
dental

fricative   palatal

ተሰከሙ > ተሰከሙ (Amharic)

Palatal approximant   nasal

ʃ > ና

Voiceless   Voiceless   Addition   Loss
dental   dental   ቀራንዮ > ቀራንዮስ   ʃ from ቀራንዮ

plosive   emphatic

ተ > ጠ

The most national development principle

1. Final vowels often dopper
2. "V" become Voiced between vowel
3. Stops, become fricatives (under certain condition)
4. Consonants become voiceless at the end of words

¹¹This kind of change is not much common in Ge'ez, but the reverse is very true.

stop

fricatives   approximant; glottal stop > P (palatal approximant)

መላእክት > መላይክት

voiced

bilabial   liquid

ሎሌሁ > ላላ/ጸ/ይሌሁ

Voiced

bilabial

glottal stop

oral stop

Bilabial

nasal

nasal

nasal

plosive (stop)

liquid

መገበር >   መፃብር   አድገነኒ >   አድገነኝ/ኘ

Voiced

voiced

velar

velar

plosive

fricative

ጎዲጎ >   ጎዲ/ዳጎ: ጎደግከ > ጎደገ(Gem.)

Classical Ge'ez had no phoneme (V), though it did have (f) which had a voiced allophone [v] between vowels, so that *nafs*, for example, was pronounced with [v]- as it still is to"day. This, the word we now spell over word initially, however, (&) could only be pronounced as voiceless (f), as it is still today in native words like *fäläg*, ---.

Orthography and Problems of Mispronunciation

Significance of the Gospel to identify the sound *ፀሐይ*: *ጸሐይ*: *ሠረቀ*: *ሰረቀ*: :«As far as we can tell from the archaeological finding in Ethiopia, the Sabeian alphabet is said to have had twenty nine symbols. But by the time when Ge'ez is said to become a spoken and written language in common use in northern Ethiopia, If this view of Geez as a child of Sabeian is right then it took over only twenty four of the twenty nine Sabeian symbols. In addition, two new symbols (p') and (p) were invented to represent sounds of Greek and Latin loan words.»

"Besides, by the time Ge'ez stopped to be a living spoken language and /or was replaced by Tigrinya, Amharic, and other lan-

guages, further changes took place. That meant that the use of all the three different symbols ሀ ሐ ሑ became unnecessary, since all these are now given the same pronunciation h. Furthermore, both ሠ and ሰ are pronounced as (s), both ፀ ፈ and ጸ as (s'), and both አ and ፀ as ('a). However, all nine symbols of Amharic are taken from Ge'ez, which was the language of literature in Ethiopia even until recent times. Similarly or particularly, after the fifteenth century, we see the changes of the consonants in ሠ and ሰ: GGMS/GIMS መንግስተ: መንግሥተ: ሥልጣነ: ስልጣነ: ፀርአ: ጸርአ: ፀር: (some changes after the 15th century).

አ
H > ሰ

Shift of sounds:

The following letters show changes through time in phonology, morphology and grammar:

- አ > አ or ፀ   during the grave accent
- ፀ > ኃ > አ or ፀ   may be directly ፀ > አ
- ሀ > ኃ   "   "
- ሐ > ሐ > ሀ > ኃ or ፀ   "   "   ሐ > ኃ
- ጐ > ጐ > ሀ > ኃ or ፀ   "   "   ጐ > ኃ
- ሰ > ሠ or
- ሠ > ሰ
- አ > ቦ > ቦ
- አ > ቦ > ይ or ፀ
- አ > ዎ or ፀ
- ፀ > ዎ > ጢ or ፀ
- ጸ > ጸ/ጸ or ፀ (in Amharic and Gədlats of Ge'ez)
- ተ > ጠ
- ቦ > ቦ
- ሀ > ኃ or ፀ -(in manuscript of Mar yishāḳ)
- ጸ > ፀ or ፀ
- ሰ > ጸ or ፀ
- ቆ > ቆ or ፀ geminated

ቀአ

ግሐ > ግ or ፀ geminated

ነን > ነ or ፀ geminated

ሐሐ > ሐ or ፀ geminated

Problems of mispronunciation/ Problems of phonology

That is Ge'ez letters which could be considered phonologically akin to one another, in the early days of the language's history. However, the letters that now represent the same sound, used to have phonological variants. There are, for example, the three types of ሐ. When we see the some texts, we find them full of mistakes compared to the early GGMS.

Examples:

"The Lord called his servants" "አግዚእ ጸውዑ [high level]¹² አግብርቲሁ"

"The Lord called her" "አግዚእ ጸውዓ [acute] ኪያሃ"

They (Fm.) called ውእቶን ጸውዓ [high level]

All the above have the same pronunciation in the fourth order not even the fourth order of the reason is but according to the Gospel of ጳጳሳ ገላሳ one can see that the Gospel preserved the way of writing. ዐብይ > ዐብይ,¹³ ቢ is not a there pronunciation of Ge'ez it use influenced by the semi vowels ዐብይ really follows the rules of word formation process in Ge'ez.

አዳ: > አደሃ:

ወይቤአ: > ወይቤላ: :

ብሐአ ፈረሳውያን:

ብሐአ ፈረሳውያን:

ብሐአ ፈረሳውያን:

¹² If አ is written in ዐ the meaning will be completely different. Ge'ez has many words that change their meaning because of the tone found in the language. Words could change their meaning according to the pronunciation. Even some words show difference in meaning if the pronunciation is zero or not.

¹³ ዐብይ follows the normal form of Ge'ez words and adjectives. It means it is not affected by the guttural. It seems more like a noun rather than an adjective.

Generally speaking, the Ge'ez letters have their own function not only for orthographical purpose but also in the melody, poetry, morphology etc. Hence, if letters are not properly spelt and pronounced, they may shift the meaning and the structure or the grammar of the language. However, there are some traditional scholars who use these letters with out the understanding of the general rule of the language, they followed from what or where they have learnt. However, in the past, the scribes were punished or cut of their hand if they did not write the letters properly. This was practiced during Emperopr bakkafa, in the Gonderian period. (Admmasu Jemberie: 12). However, even before the Gonderian period some of the writers violated the proper use of the ortogagraphy, the witness is the theaologica aethiopica of Job Ludolf. This day, there are many Ge'ez words written with out the identification of the the proper place of the letters. A very good example is the Ge'ez dictionary of kidaned Wald kifle which has many Ge'ez words having two or three options to write one sound. Hence, the problem is not only of Amharic but also of Ge'ez. That is why many composers of poems and writers, write them with out the indentification of the letters.

Punctuation includes drop, three dots and others. Example;

ዘበ: ሰማያት:: እግዚአ: ብሔር :: ዘዘ: ዚአሁ::

ጲ.ሀ.፲፫. ሰዋሰው

የቀድሞ የግእዝ ሰዋሰው ስም + ቅጽል > ስም + ቅጽል /ቅጽል + ግስ ነው:: አንዳንድ የሥነ-ልቦና ተመራማሪዎች ቅጽል+ ስም በአሁኑ ሰዐት አማርኛ ከግእዝ ላይ እንዳሳረፈው ይረዳሉ:: ቋንቋው በየጊዜው በሚያደርገው ውስጣዊ ለውጥ ግእዝ ዘም ስምን አስቀድሞ ቅጽልን /ቅጽልን አስቀድሞ ስምን ማስከተሉ ቀደም ሲል ያደረገው እንጂ አማርኛ ለግእዝ አስተማሪው ማለት አይደለም:: አማርኛ ጽሑፍ ለግእዝ አስተማሪው ማለት አያሳምንም:: ግእዝ አማርኛ ከመስፋፋቱ በፊት በዚህ ዐይነት መንገድ አልፎ አልፎም ይጠቀም እንደነበር መረጃዎች ይጠቁማሉ:: በተመሳሳይም በግእዝ በጥንቱ ልማድ ሥርዐት ግስ + ባለቤት + ድርጊት ሲኾን አሁንም በራሱ ግስ + ድርጊት + ባለቤት ሲኾን እንዲኾንም ግሱ /+ ባለቤት/+ ድርጊት እንዳለበት የሚጠቀሙ የግእዝ ጽሑፎችን እናገኛለን:: በዚህም ቋንቋው

ቀድሞ ያወረሰቸው ለሀገራችን ልሳናት ያሳያቸው ጠባዕያት ሲኖሩት ይኸ ደግሞ ለአፍሪካ ሥነ-ጽሑፍ ዕድገት ራሱ ግእዝ በላውጥ እንደኼደ እንገምታለን። በትርጉም ደረጃም ቋንቋው በተለያዩ ጥናት የተለያዩ ጠባዕያትን ሲያስተናግድ እንመለከታቸን። አንዳንዶቹ በትርጉም ላውጥ ሲያመጡ አንዳንዶቹ ያላመጡ ኾነው እናያቸዋለን። ግእዝ በዚህ ረገድ ከፍተኛ አስተዋፅኦ ማድረግ ነው። ምሳሌ ኢትዲጎሪ > ኢትሐጸጺ > ኢትቴሎቲ። እንደ አማርኛ በግእዝ ቋንቋ በንጉሥ አንቀጽ የተጻፈውን እንደ ስም እየቀያየሩ የሀገራችን ቋንቋዎች ሲጠቀሙበት ኖረዋል። ለአዳዲስ ቃላት መፍጠሪያም ቋንቋው የደረጀ መኾኑን በየጊዜው የሚ ታተሙትን የሳይንስና ቴክኖሎጂ መዛግብተ-ቃላትን በንመለከት እንረዳለን።

ምሳሌ ከተለመዱት

ግእዝ		የቀድሞ	አማርኛ	የአሁኑ
ጸንዐ	>	ጸና	>	ጠና
ጸልዐ	>	ጸላ	>	ጠላ
ጸርዐ	>	ጸራ	>	ጠራ
ጸርሐ	>	ጸራ	>	ጠራ
ጸሐፈ	>	ጸፈ	>	ጸ/ጣፊ
ጸሎት	ሽ	ጸሎት	ሽ	ጸሎት
ፀሐይ	>	ፀሐይ	>	ፀሐይ /ጠሐይ
መልዐ		መልዐ		ሞላ

ከዚህ አንጻር የአርማኛን ቃላት በብዛት በንመለከት መሠረታዊውን ግእዝ እናገኘዋለን። በመኾኑም ግእዝ ምንጊዜም በአማርኛ ውስጥ ይኖራል ማለት ነው። ይኸም ግእዝ መነጋገሪያ፣ የአፍ መፍቻ ሰላልኸን እንደማንኛውም ቋንቋ ሞቷል የሚለውን መስፈርት ትተን ሕያው ልሳን እንድንል ያደርገናል። የማድረግን - የመኾንን - የማለት ግሰን እየተጠቀመ የሚኼደው የአማርኛ ቋንቋ መሠረቱ ግእዝ እንደኸን እንረዳለን። ምሳሌ ዛሬም

- ሀሉ /ሀለው - አለ
- ሀሉ /ሀለው - አሉ
- ከወን - ኮን - ኸ/ሆን
- ሰምዐ - ሰማ ... የግእዝ ቃላት ናቸው።

ይኸም የሚያመለክተው በአማርኛ ሥነ-ጽሑፍ ውስጥ ግእዝ ምን ያኸል ድርሻ እንዳለውና ያለ የቃልና የሰዋሰው ሥርዐት ሲጻፍ የሚያስከትለውን ጉዳት ነው።

ምሳሌ፡- ምሥራቅ/መውጫ/በር ምስራቅ /መስረቂያ/፡፡ ለምሳሌ «ሥ» ቢጠፋ እያሳደገው ሳይኾን እያደኸየው መኾኑን ያሳያል፡፡ በተጨማሪ የባህል፣ የታሪክ መዛግብትን መመርመር የማይችል ትውልድ ይፈጠራል ማለት ነው፡፡ በአጠቃላይ አማርኛን ኾነ ሌሎች ቋንቋዎችን ብንመረምር ግሊዝ ከተውላጠ-በም /መራሕያን እስከ ሥርዐተ-ዐረፍተ-ነገር መዋቅር ድረስ ያልገባበት አለ ለማለት አንችልም፡፡ ከአንዳንድ የድምጽ ለውጦች በስተቀር፡፡ በእርግጥ ግሊዝ አማርኛን እሳደገ፡፡ ከ፲፫ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ በሥነ-ጽሑፍ ቋንቋነት ቢወሰንም በንግግ ርም ኾነ አዳዲስ ድምጾችን ለመፍጠር ያደረገው አስተዋፅኦ ዛሬም አለ፡፡ በተለይም የግሊዝ ሥነ-ጽሑፍ የክብር ዘመናት የሚባሉት ከ፲፮ኛው - ፲፯ኛው ክፍለ-ዘመን እንዲኾኑም ከዘመነ-ግራኝ በኋላ በጎንደር ዘመን የተስፋፋው ሥነ-ጽሑፍ ግሊዝን የሙጥኝ ያለበቱ እና የዘመነ-መሳፍንቱ ናቸው፡፡ ፲፱ኛው ክፍለ-ዘመን የአማርኛ ሥነ-ጽሑፍ በብሔራዊ ደረጃ የታወጀበት የዐፄ ቴዎድሮስ ዘመንም ቅርብ ከመኾኑ እና የግሊዝ ቋንቋ ካለው ሀብተ-ጽሑፍ አንጻር አማርኛን ማጎልመሱ ማስፋፋቱ የተረዳ ነው፡፡ እንግዲህ በዚህ ዘመን ያሉት ሰዎች እንደዛሬ ዐለም-ዐቀፋዊነት ተጽዕኖዎች ስላልበዙባቸው ዞረው ዞረው በራሳቸው ቋንቋ በመኾኑ የአሁኑን ዘመን ስንመለከት ግን ችግሩ ይበልጥ የሚያሳስበው ግሊዝን ብቻ ሳይኾን አጠቃላይ ማንነታችን መኾኑ ነው፡፡

Syntax

The translation in Ethiopic has expanded continuously since the coming of the Nine Saints. In memory of the Hebrew professor Ak-lawer, Biblical scholar and promoter of vernacular translation, it is fitting to say a word about language types as they influence translation in the Ethiopian language area. The two major language types as characterized by whether the verb comes at the beginning or late in the sentence must be given special attention by translations in Ethiopia. Most of them are working from engines with reference to New Testament Greek, Old Testament Hebrew, and possibly Ge'ez. These languages are of the SVO (subject- verb- object) or the similar VSO (Semitic) type with the verb near the front. The Ethiopian translation whether Semitic, Cushitic or Omotic languages presently being produced, are of the SVO (subject- object- verb) type patterns. However, the Ge'ez status was mainly VSO type.

The earliest Ge'ez phrase structure is Noun + Adjective. Adjective + Noun was often used. This shows the internal development in Ge'ez. Again, the syntax in Ge'ez includes the earliest Semitic one that is VSO, and at the same time it uses the SVO. Here, it can be said that Amharic and Ge'ez probably developed these changes through time. Ge'ez also uses related words in its literary documents. This change occurred, not because Ge'ez speakers suddenly decided to move some phrase form one location to another, but emerged because of a long term tendency to shift various discourse functions from the VSO imperfect to the SVO perfect. In Biblical Ge'ez, then, a shift in the markedness of two competing constructions led eventually to a major syntactic change in the language, a change in its basic word order.

Grammaticalization, Typology, Harmony SVO condition of Unmarkedness OSV /marked not so ordinary Shift of markedness.

Like other Semitic languages, only Biblical Ge'ez had two distinct sets of verbs form /Aspects, called the imperfect and the perfect. The imperfect forms were used most of the time for most purposes, while the perfect forms were used only occasionally for a few purposes. Importantly, the imperfect forms normally required verb - subject- object (V S O) word order, the ordinary word order of the language while the perfect, a marked form, usually required a marked word order, SVO. Here are two examples from the book of the Gospel:

ወይቤሉ ዘካርያስ ለመልአክ

'And said Zākayas to the angel'

[Imperfect]

ስበሐተ እግዚአብሔር በረቀ ለዕቤሆሙ

This change occurred, not because Ge'ez suddenly decided to move some phonemes from one location to another, but merged because of a long- term tendency to shift various discourse from the

VSO imperfect to the SVO perfect. In Biblical Ge'ez, then, a shift in the markedness of two competing constructions led eventually to a major syntactic change in the language: a change in its basic word order. Grammaticalization, Typology harmony, and Syntactic change analysis of the structure:

A copula: The Ge'ez copula is the verb to be which, at the same time is, used as a pronoun, a demonstration.... some examples:

a. እንዘ በሀም ውስተ

'While mute is'

'While he is mute'

b. ውስተ ብእሴ ጸድቅ

He is a righteous man'

C እነ ውስተ ገብርኤል

'I am Gabriel'

d. ቡርከት አንቲ

'Blessed you'

'You are blessed'

፩.፲. ዮም/ዛሬ

ትንሣኤ ግእዝ ለምን?

፩.፲.፩. ግእዝ «ምስሉ» ቤተ-ክርስቲያን

ቤተ-ክርስቲያን ለብዙ ዘመናት የፈተና ገፈታ ቀማሽ በመኾን፣ ልጆቿን እያበረታች ለሀገራዊ ሀብት መጠበቅም እስከ ሰማዕንትነት እያበረከተች በየአድባራቱ እና ገዳማቱ ጠብቃ አሳድጋ ለዚህ ትውልድ እና ዘመን ካቆየታቸው ዕሜቶች ለንጹ ግእዝ ነው። ቤተ-ክርስቲያን ቤተ-መዝክር፣ ቤተ-ክርስቲያን ቤተ-ትምህርት፣ ቤተ-ክርስቲያን፣ ግምጃ ቤት፣ ቤተ-ክርስቲያን የሥልጣኔ ማዕከል፣ ቤተ-ክርስቲያን ከተማ-ሀገር በመኾን ስታገለግል ቆይታለች።

በሐዘኸም ነው በሀገሪቱ የታሪክ እና የመዛግብት ጥናት ላይ የረጅም እድሜ ልምድ ያላቸው ፕሮፌሰር ሪቻርድ ፓንክሪስት የኢትዮጵያ ቤተ-ክርስቲያን የሀገሪቱ ባህል ጠባቂ ናት ሲሉ በውጭ ዘጸድቅ የሚመሰክሩላት። የኢትዮጵያ ቤተ-ክርስቲያን የግእዝን ሥነ-ጽሑፍ ኾነ ቋንቋ እንደሚከተለው ጠብቃ አስረክባለች።

በጉባኤ-ቤቱ፡- የኢትዮጵያ ቤተ-ክርስቲያን ማዕከል-ትምህርት በመኾን ለዘመናት ሕዝቡን አገልግላለች። በራሷ ባህላዊ ሥርዐተ-ትምህርት ዜማውን ቅኔውን

መጽሐፉን በዚህ ቋንቋ ስታስተላልፍ ቆይታለች። እነዚህም ትምህርታት የሚከናወኑበትን ትምህርት ቤት ከቤተ-ክርስቲያኗ ዐውደ-ምሕረት ዙሪያ በተዘጋጁ የመቃብር ቤቶች፣ ዙሪያውን በቀላሉ እንደነገሩ በተወሩ ጎጆች ሽኖ ሌሊቱን ሲያዜም በራሱ ቋንቋ አዛኘን እስኪ በልልኝ እያለ እርሱ በርሱ እየተላላለ ለዘመናት አስተላልፏል። ይኸ ብቻ ሳይሆን መምህሩን በእርሻው በማሳው እየረዳ ነው።

በምእመናን፡- ምእመናን ለሀይማኖታቸው እና ለሀገራቸው ባላቸው ፍቅር ሕይወታቸውን ከቤተ-ክርስቲያን አጣምረው ኖረዋል። በባህል ግንባታውም ተላትፈዋል። የቤተ-ክርስቲያን ተረካቢ ተማሪንም ከመሰባቸው ማዕድ ሳይሰስቱ ሲመግቡ ሲያስተምሩ ቆይተዋል። ቤተ-ክርስቲያንም እንድትገልገል ጧፋን መጋረጃውን ዐሥራቱን ሲያስገቡ ባደረጉት አስተዋፅኦ የቤተ-ክርስቲያኗ ሀብቷ እንዲሽ ሊተላለፍ ችሏል። ዋዜማ እየደገሱ ቆመት ሲያስቆሙ ዕድም ሲያስከብሩ ኖረዋል።

አልያም በዙሪያዎ በተተክሉ ዐጻዶች አትሮፕሊን ዘርግታ፣ አዘጋጅታ፣ ዜማውን አሰምታ፣ ግሱን አስገባ አስተላልፋለች። ይኸንንም ያደረገችው ለደቀመዛሙርቱ ከሰንበቱው ከደጀለላሙ ረድኤት እያላተፈች ነው።

በሊቃውንት፡- ሊቃውንት ፍቅረ-ሀገር፣ ሕይወተ-ክርስትና፣ ፍሬ-በረከት ስላላቸው እና ዘወትር ቃለ-እግዚአብሔርን በመናገር፣ ደቀ-መዛሙር ሲያጠፋ ሲያርሙ ሲሳሳት ሲያስተካክሉ፣ የተበላሸውን ሲያቀኑ ባላለፉት ድካም ሀብተ-ታሪክን አውርሰዋል። የደረሷቸውን ቅዴያት፣ የጻፏቸውን መጻሕፍት ዜናተ-መዋዕላቱን ጭምር ሲደገቡ፣ ሲከትቱ የተሻለ ቅርጽ-ፊደልን ሲያወርሱን ወዘተ ነፍሳቸውን ከሥጋቸው አብልጠው በመኖራቸው ነው። በመኾኑም ጻዊቱን እየደገሙ፣ መጻሕፍትን እየተረጎሙ ያብራሩበትም በዚህ ልሳን ነው። በዚህ ሳይወሰኑ ሌትም ቀንም እንቅልፍ አጥተው ከማንሌቱ፣ ከሰዐታቱ፣ ከጉባኤ-ቤቱ ሳይለዩ ስለ ነገዎ ቤተ-ክርስቲያን በመጨነቅ ያስማሩትን ደቀ-መዛሙር «አ ወልድዮ ጽንዐ በጸጋሁ ለእግዚአብሔር አይሰሩ ከክርስቶስ ዘገዱር ሳዕሌከ በመንፈስ ቅዱስ» ልጅ ሆይ አድርገህ ባለው በመንፈስ ቅዱስ በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ ጸጋው ጽና ምክር አስተምር ብለው የቃል አደራ በመስጠት በየአህጉሩ ሲያስማሩ ቆይተዋል። ይኸ ብቻ ሳይሆን ጸሎታቸውን ለሀገር በሰባኤ ሲያደርሱ ኖረዋል።

በደቀ-መዛሙርቱ፡- ሀገራቸውን በመተው ደበሉ ለብለው፣ ቁራሽን ተማምነው፣ አከፋዳቸውን ከሰሌን አዘጋጅተው፣ ጻዊታቸውን በትከሻቸው አንግበው በትምህርተ-ቤተ-ክርስቲያን ዘመናቸውን ያቆዩ ተማሪዎችም ባለውለታ መኾናቸው የማይዘነጋ ነው። ዕድሜ ሳይገድባቸው ገና በልጅነት ዕድሜያቸው ሽምብራ እየቆረጠሙ በውርጭ እየተነሡ ሀገር ለሀገር በመዞር ምሥጢር ሲሻሙ የአባቶቻቸውን ትውፊት በቃል በመጽሐፍ ያስተላለፉ ደቀመዛሙርቱም እነዚህ ናቸው።

እዚኸም በሌሊት እየተነሡ ከመምህራቸው እግር ሥር ኾነው በብርዱ፣ በቀሩ ሲቀደስ ሲያስቀድሱ፣ የሌሊቱን ዝናብ ታግሰው ሳይታክቱ በመምህራቸው ጓሮ በትጋት የተማሩባቸውን ጉባኤያት እያስታወሱ ሲያስተላልፉ ኖረዋል። ደቀ-መዝ ሙሩ ያለገፍረት ራሱን ዝቅ አድርጎ በምዕመናን ደጃፍ ዐረፍ ብሎ የተገኘውን እየተከከረ ወደ ጉባኤው ሲመለስ እያዘመ፣ ቅኔውን እየቆጠረ፣ ወንዙን እየተሻገረ፣ ተራራውን እየወጣ፣ የአራዊቱን ድምጽ እየሰማ፣ ተፈጥሮን እየቃኘ፣ ምሥጢርን እየየ ያየውንም በቅኔው እየቀመመ ለነባር ሲያስተላልፍ ቆይቷል። ይኸ ብቻ ሳይ ኾን ለክብረ በዐሉ ያለውን ቀለም በእፋፍ ላይ ኾኖ እየቀጸለ በጎጂው ለነባር ሲያ ስተላልፍ ቆይቷል።

፩.ለ.፪.ገእዝ በፈተና ውስጥ/ወቅታዊ ችግሮች

በሉላዊነት የመጣ ችግር፡- ዐለም በአሁኑ ሰዐት በምታካኪደው የመረጃ ልውውጥ ግንኙነት ምክንያት ሀገራት ብዙ አንድ የሚያደርጓቸው ጉዳዮችን መለያ ዎችን በመልካሙም ይኹን መልካም ባልኾነው ኹኔታ እያስተናገዱ ይገኛሉ።

ሀገራችን ኢትዮጵያ በአሁኑ ሰዐት ምንም እንኳን የራሳቸውን ባህል የሚወዱ ልጆች ቢኖሯትም በማወቅም ኾነ ባለማወቅ በዐለም ዐቀፍ ተጽዕኖ ሥር ሳያስ ታውሱ የሚመላለሱ ልጆቿ ቁጥር እየጨመረ ይገኛል። ስለዚህም የሀገራችን ወጣቶች በሰንት መከራና ድካም የተላለፈውን ዕውቀት ለመቀበል እንዳይዘጋጁ የኾኑ እና ያንን በመርሳት የውጪውን በመመኘት የሚባዝን ትውልድ እያፈራች ነው። ትውልዱ እውነትን ከሐሰት ሥልጣኔን ካለመሠልጠን ለይቶ ማየት እየተ ሳነው የመጣበት ኹኔታም አለና። በዚህ ምክንያት ተጽዕኖ ከደረሰባቸው ዕሄቶ ቻችን መካከል የብዙ ቃላት መሠረት ሊኾን የሚችለው ሀገር በቀል ቋንቋችን ግእዝ ነው። ብዙ መካግብት የያዘውን ቋንቋ ግእዝን ማወቅ የተሳነው ወገኖችን በተቃራኒው የውጪ ቋንቋ መናገር፣ የውጪ ባህልን መውረስ፣ የውጪ ሰው መኾንን የሚያልም የሚመኝ ትውልድ እየኾነ መጥቷል። «የቆጡን አወርድ ብላ የብብጥን ጣለች» ይሏል ይኸ ነው። ለዚህም መገለጫው በየጊዜው በየመገናኛ ብዙኃኑ፣ በየት/ቤቱ፣ በየደብሩ ግእዝን ከሚናገር ይልቅ እንግሊዘኛውን ለመናገር አንደበቱ የፈጠነበት ዐዋቂ፣ ምሁር፣ ወጣት፣ ሕፃን ቁጥር መጨመሩ ነው። የፈረንጅን ቋንቋ ለመናገር የፈጠነውን ያኸል ስለራሱ ለማጥናት የሚታትረው ግን በጣም ጥቂት ነው። ይኸ የጥፋት መንገድ እስከ ገጠሩ የሀገሪቱ ክፍላችን ገብቶ እያለ ባህላችን ግን አሁን ድረስ መሞትን መቃወሙን አላቋረጠም። በዘመናችን ከ«እም» ይልቅ «ማዘር» የኹሉም ሰው ቋንቋ ኾኗል ማለት ይቻላል። መጻሕፍተ ቤተ ክርስቲያንም እንባቢ አጥተው ተቀብረዋል።

ከጎሳፊነት ማለፍ የመጣ ችግር፡- የግእዝ ቋንቋ ባለቤቱ የኢትዮጵያ ሕዝብ ሲኾን ስለ ቋንቋው ማደግ ስለቀርሶቹ መጠበቅ የሚታየው የጎሳፊነት ስሜት በጣም ያነሰ ነው። ይኸም የሚያመለክተው ግእዝ ሰበሰቦ የያዛቸውን መረጃ ለማወቅ ያለን ዕውቀት አናሳ መኾን ነው። በተጨማሪም ግእዝን እንደሌሎች ንብረቶች ወይም ቅርሶች ባለበት ማቆየት ማለት ብዙ ነገሮች እንዲጠፋ ማድረግ ነውና የበለጠ ትኩረት ያስፈልገዋል።

ቋንቋውን ከሀይማኖት ጋር ማያያዝ፡- ግእዝ በሀገራችን መነገር ከጀመረ እን ሥቶ ትውልዱ ኢትዮጵያዊ ኾኖ ቋንቋዋ መኾኑን ለዐለም አስመስክሯል። ይኹን እንጂ እስልምና ከመጣ ከብዙ ዘመናት በኋላ ያለው አመለካከት ግን በአሁኑ በቤተ ክርስቲያን የመወሰንና ከሀይማኖት ጋር የመገናኘቱ ጉዳይ የቋንቋውን እድገት ያደበዘዘ አመለካከት ኾኗል።

ክፍርሀት የመጣ ችግር፡- ግእዝን በየቤተ ጉባኤው ያቆዩልን አባው በብዙ መንገድ ተጠቅመውበታል። ለራሳቸው እና ለሀገራቸው የሚኾን መንፈሳዊ ሰንቅ ሰንቀውበት አልፈዋል ይኹን እንጂ ትምህርተ ግእዝ በአንዳንድ ምክንያት እየተ ዳከመ ሲመጣ ቋንቋውን ሊቃውንቱ ፊቱ ለመናገር የሚፈራው ተማሪ ቁጥር በርክቷል። የማይነሣውን ባነሣውስ የሚነሣውን ብጥለውስ ወዘተ እያለ ራሱን በአጉል ፍርሀት ያስገዛው ሰው ብዙ ነው። ለዚህ ክስተትም ቋንቋውን ከባድ፣ ቋንቋውን አስቸጋሪ አድርጎ ማየት፣ ማውራት ተጠቃሾቹ ምክንያቶች ናቸው።

ይ.ሲ.ፊ. ዛሬ የሚያበረታቱ ምቹ ኹኔታዎች፡-

ምቹ ኹኔታዎች፡- በአሁኑ ሰዐት ካለው ኹኔታ እንደምንረዳው ቤተ- ክርስቲያን የራሷን ተቋማት እየገነባች እያስፋፋች ትገኛለች። ከእነዚህ ተቋማት ውስጥ ት/ ቤቶች ከፍተኛ የትምህርት ተቋማት በባህል ጥበቃው የራሳቸው የኾነ አስተዋፅኦ ይኖራቸዋል። በተጨማሪም ለአንዳንድ የአብነት ት/ቤቶች የሚደረገው ቋሚ በጀትም ታላቅ ምዕራፍ ነው። በተጨማሪም ቤተ ክርስቲያን በከፍተኛ የትምህርት ተቋማት የሚማሩ ልጆቿን ለመጠቀም ዘመናዊውን ከባህላዊ አስተሳሰብ ለመሔድ ምቹ ኹኔታ ያለ ይመስላል። ቤተ-ክርስቲያን በገጠር ድረስ የዘለቁ ት/ቤቶችን ጎን ለጎን ዘመናዊውን ትምህርት የኖፈቁትን እንዲማሩ በማበረታታት የአብነት ት/ቤትን ልትጠቀምበት ይገባል። በሰንበት ት/ቤቶች የተጀመረው እንቅስቃሴ ጥሩ ኺደት ይኖረዋል። በእ.አ.ዩ የተጀመረው የልሳነ ግእዝ ወዳጆች ማኅበርም አንድ እርምጃ ነው። በተጨማሪም በአንዳንድ ተቋማት ያሉ የልሳነ ግእዝ ወዳጆች ምዕራን ግእዝን በከፍተኛ ትምህርት እንዲሰጥ እያደረጉ ያሉት ግፊት እና የሚያስተምሯቸው የከፍተኛ ትምህርት ተቋም ተማሪዎች ጥረት ጥሩ መነሻ ነው። በየጊዜው እየወጡ ያሉ የማስተማሪያ መጻሕፍት እና

የመጽሐት ላይ ትምህርትም በአ.አ.ዩ ከተጀመረው የኢትዮጵያ የፊሎሎጂ ባለሙያዎች ማኅበር እና የትምህርት ክፍሉ እንቅስቃሴ እና በአንዳንድ ምሁራን ግእዝን በተመለከተ ያለው ፍቅር እና የምርምር ሥራም ለአድገቱ ከፍተኛ ድርሻ ይኖረዋል። የግእዝ ተናጋሪ ቤተሰብን መመሥረት እና በጋዜጣ፣ በሬዲዮ፣ በድረ ገጽ ትምህርቱ መሰጠቱ ደግሞ ይበልጥ አለው።

የግእዝ ተናጋሪ ቤተሰብን ማኅበር ወይም የዚህ መጽሐፍ አዘጋጅ የግእዝን ትምህርት በሰንበት ት/ቤቶች እና በግል እንዲኹም የመገናኛ ብዙኃንን በመጠቀም ሲሰጥ ቆይቷል። ለአብነትም፡-

መጽሐት	ርእስ
ሐመር	አቡጊዳ(ከ፲፱፻፺፬ ዓ.ም ጀምሮ)
ጋዜጣ	
ጉግል	ትምህርተ ግእዝ ብሔረ ዐለም
ድረ-ገጽ	
Trinitycollege.edu.et	ትንሣኤ ግእዝ ብሔረ ዐለም
	The Re-birth of Geez
Mkidusan.org	ትምህርተ ልሳን ሰብእ ቀዳማዊ
ሬዲዮ	
ሸገር	የግእዝ ትምህርት
ፓል ቱክ	
ክፍል፡- ኢትዮጵያ ቤተ ግእዝ	ትምህርተ ግእዝ

ይኸ በእንዲህ እንዳለ ትምህርቱን በልዩ ልዩ ቦታዎች በደብረ ንይል ቅዱስ ራጉኤል በደብረ ምሕረት ቅዱስ ሚካኤል በማኅበረ ቅዱሳን በመንበረ ልዑል ቅዱስ ማርቆስ በአ.አ.ዩ ግቢ... ወዘተ አስተምሯል። በርቀትም በፖስታ ለሚማሩ በኢሜል በመጻጻፍ በሰልክ በመደዋወል አስተምሯል።

ቤተሰብኩ/ማኅበሩ ስለ ግእዝ አስፈላጊነት እና ጠቀሜታ በልዩ ልዩ መንገዶች የማስተዋወቅ ሥራ ሠርቷል። ለምሳሌ በሬዲዮ፣ በኢትዮጵያ ሬዲዮ ፣ፋና ኤፍ ኤም፣ በፋና፣ በሸገር ኤፍ ኤም ፣በዛሚ ኤፍ ኤም፣ በኤፍ ኤም 96.3፣ በጀርመን ድምጽ፣... በድረ ገጽ፣ በጋዜጦች፣ በአዲስዘመን፣ በአዲስ ነገር፣ በአዲስ አድማስ፣ በአዲስ ልሳን፣በሰንደቅ፣ በሪፖርተር፣ በአውራ ስምግ፣ በሰምዐ ጽድቅ፣ በጉግል ... በመጽሐት፣ በሐመር፣ በመለከት፣ በቁምነገር... የማስተዋወቅ ሥራ ሠርቷል።

ቤተሰብ/ማኅበር በኢ.አ.ተ ቤተክርስቲያን የዕሥራ ምዕት በዐል ዝግጅት ስለ ግለሰብ ቋንቋ ጥንታዊነት ባሕርይ እና ቋንቋው ወደፊት ስለሚያድግበት የሚተነትን ጽሑፍ አቅርቧል። በኢ.አ.ዩ (በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ) በኢ.ጥ.ም. ተቋም (በኢትዮጵያ ጥናት እና ምርምር ተቋም) «ዝክረ ህላዌ ግለሰብ» እና በቅ.መ.ክኮ (ቅድስት ሥላሴ መንፈሳዊ ኮሌጅ) «ዝክረ ልሳን ሰብአ ቀዳማዊ» በሚል ርእስ አቅርቧል። ቤተሰብ/ማኅበር ግለሰብን በተመለከተ መንቀሳቀስ ለሚፈልጉ ወጣቶች የመማሪያ ጽሑፍ በማዘጋጀት በነጻ አድሏል።

፩.ሐ.ጌሠም /፲፯/

፩.ሐ.፩. የግለሰብ ቋንቋ እንዲያድግ ለምን አስፈለገ?

ባህሉ በቋንቋ ይለካል። እምነቶች የሥነ ሕዝብ ማኅበራዊ መሠረቶች /ዐምዶች ልምዶች ዕውቀቶች ኹሉ በቋንቋ አሉ። በአደጋ ላይ ያለ ቋንቋ ማለትም በአደጋ ላይ ያለ ዕውቀት አሳሳቢ፤ ባህሉ ማለት ነው። ምክንያቱም ስለ ቋንቋው ታሪክ እና አገባብ የሚታወቀው ዕውቀት ካፀፀ መሠረት የለሽነትን ያስከትላል። በመኾኑም ቋንቋ የገብረተሰብ/ የአንድ ሕዝብ አካል ነው። ስለሕይወት ባህሉ ልምድ የሚፈሰ ዕውቀት ኹሉ ትርጉም የሚኖረው በራስ ቋንቋ በሚገኝ ዕውቀት እንጂ የተጻፈን ብቻ በመቀበል አለመኾኑ ደግሞ የራስ ቋንቋን ማወቅ ወሳኝ መኾኑን ያሳያል ልሳናት በአባቶች ቅድመአያቶች ቀሩ ማለት የልጆች ሀገራዊ አንደበታቸው ማንነት የሚጠበቁበት ገይል ጠፋ ማለት ነው። የእኛ ማንነትና ታሪካችን ያለው የተቆራኘው በብዙ መንገድ ከቋንቋችን /ከግለሰብ ጋር ነውና ያለበትን ደረጃ ለንመረምር እና ለናስተውለው ይገባል። ሌላው ይቅርና መለያችን ልዩነታችን አንኳን በቋንቋችን ሰዋሰው አገባብ ሊታወቅ ይችላል። ቋንቋችን ካልተጠበቀ የሚተላለፈው ዕውቀት ትውፊት ባለበት ይቆማል አብሮ አስሮ የያዛቸውን ዕውቀቶች ፍልስፍናዎች ኹሉ ይዞ ይጠፋል። ነገር ኹሉ በአዲስ ደጀምራል። ሥርወ የሌለው በአሸዋ የተገነባ ሕንጻን ይመስላል። የሌሎች ባህሉ ሳርፍ በመጣ ጊዜ በቀላሉ ይወድቃል። ቋንቋን መጠበቅ ብቻ ሳይኾን እንደገና ለንጠቀምበት ይገባል። በሰደት በዝርፊያ በዐለም ዙሪያ በየቦታው ያሉትን የሥነ-ጽሑፍ ሀብቶች ሊመረምሩ የሚችሉ ልጆች ሊተኩ ያስፈልጋል። የተበረዘውን ማቅናት የጠፋውን ታሪክ መፈለግ የተለየንን የጥበብ ምንጭ ፍለጋ መውረድ ዝቅ ማለት ያስፈልጋል። ሊጠፋ ያለውንም መጠበቅና ማስተላለፍ ትልቁ ገላፊነት ይኸው ነው።

አፍሪካውያን ዛሬ ቋንቋቸውን ለመጠበቅ የሚያደክማቸው ለብዙ ዘመናት በተሰላ ዕቅድ ሥር ተጽዕኖ በመውደቃቸውና በሌላኛው የቅኝ ግዛት መንገድ

ግለፋቸው ነው። ይኸ ችግር ደግሞ ዛሬም ከአፍሪካ ምድር ስላልተወገደ በአደጋ ላይ የነበሩ ዕውቀቶች ኹሉ ጠፍተዋል። መፍቀርያን ባህላ አፍረንጅም በመብ ሁታቸው ነባሩ/ የአካባቢው መንፈሳዊውም ኾነ ቁስ አካላዊው ዕውቀት እየተረሳ መጥቷል።

ይኸንን እየተረሳ ያለ ሀብት ደግሞ ለመጠበቅ ልምዱ ያላቸው ወላጆች ሽማ ገሌዎች አስረካቢ ሕፃናት ተረካቢ ሊኾኑለት ይገባል። ባለማወቅ እንግሊዘኛውን ሲናገሩ በማበላሸታቸው ይቅርታ የሚጠይቁትን አማርኛን ግእዝን ግን በማበላሸ ታቸው ግድ የሌላቸውን ወጣቶችን እእምሮ ልብ ሊያጠቁት ይችላሉ። በዚያውም ላይ የሚርጠውን ትውልድ መጠበቅ ይቻላል።

በሀገራችን በልዩ ልዩ የሥራ ዘርፍ ያሉ ሰዎች በተለይም በጋዜጠኝነት በመገናኛ ብዙኃን በቤተ ክህነት በትምህርት ተቋማት ያሉ ወገኖች ጸሐፊዎች እንዴት እንጠቀም ብለው ሊያስቡ ይችላሉ። ይኸን ግለሰባዊ ብቻ ጥረት የሚፈታው አድርጎ ማየት መፍትሔ እንደማያመጣ መረዳት ያስፈልጋል። በዋናነት ኅብረተ ሰብን ያቀፈ ማኅበር ማስፋፋት ግእዝን የሚወዱ መቋቋም የሚችሉትን ማሰባሰብ ተገቢ ነው።

በአጠቃላይ ግእዝ ቋንቋው ጠንቅቆ በያዛቸው መዛግብት ላይ ችግር ከመድረሱ በፊት ለመጸኢው ትውልድ ባህሉን፣ ሀይማኖቱን፣ ታሪኩን በራሱ ባህላ የሚሠራ ትውልድ መፍጠር እና ያለፉትን ዘመናት ሥራ እና ሀገራዊ ትውፊት ለመቀበል የተዘጋጀ ትውልድን እንደ ድልድይ ኾነው ሊያሸጋግሩት ሊያረካክቡት ይገባል። ሆኖቱን፣ መዛግብቱን፣ ቅርሶቹን ጠብቆ በትናንት፣ በዛሬና በነገ መካከል ያለ ትውልድን የሚያስተሳስረው አፍሪካዊነት እንዳይገታ ይኸ እድለኛ የኾነ ትውልድ ሊከክርበት እና ሊታወስበት የሚችለው አባቱ ያሰረከበውን ተረካቦ ሲያሰረክብ ጠብቆ ሲያጠብቅ እና «ግብረ ዘመሀብኪ ፈጸምኩ ዘአወፈይኪ አወፈይኩ» ሲል ብቻ ነው። በመኾኑም ይኸ የቅብብል ተግባር ከቀጠለ የሃልሳዩ ዘመን ትውልድ ያለውን አጎልብቶ እንደ ዘመኑ አራቆ ሕይወቱን እና መጽሐፉን /ዕውቀቱን ከአባቶቹ ወርሶ እና አጎልብቶ መሠረቱን አጽንቶ ለረጅሙ ጉዞ የሚነሣበት መንገድ ይኸኛል። ለዘኸ ረጅም ጉዞ የታሪክ መሠረት የኾነውን በአንጻሩም አፍሪካዊነትን ተላብሶ የአባቱን እና የዐለም የበረከት ልሳን የኾነውን ግእዝንም ይጠብቅ ዘንድ የመፍትሔ አቅጣጫዎችን ለመጠቀም እንወዳለን።

ፊ.ሐ.ደ. መፍትሔ፡- የግእዝ ቋንቋ እንዲያድግ ቋንቋውን ሕዝባዊ ማድረግ ያስፈልጋል ቋንቋውን ተናጋሪዎች እንዲኖሩትና ሕያው ኾኖ ለማቆየት ይቻል ዘንድ የሚመለከታቸው መንግሥት፣ ቤተ- ክርስቲያን እና ኅብረተ-ሰብእ የበኩላ ቸውን ድርሻ መወጣት ይኖርባቸዋል።

፩.መንግሥት

መንግሥት የሀገርን ሀብት ከማስጠበቅ እኳያ ኅላፊነትም ግዴታም አለበት። ግእዝ ቋንቋ ሀገራዊ ሀብት ያለው መኾኑን ተገንዝቦ በልዩ ልዩ ቦታዎች ከ፩ኛ - ፲፪ኛ ክፍል ባሉ ት/ቤተኛና ክፍተኛ ተቋማት ውስጥ ግእዝ እንዲጠና እድሉን ማመቻቸት ይጠበቅበታል። ይኸም የሚያስፈልግበት ምክንያት ከሚከተሉት አስተዋዎላች አንጻር ነው።

ከሥነ-ልቦናዊ እና ከማንነት መገለጫነት ጥቅሙ አንጻር

ግእዝ የማንም ቋንቋ ያልኾነና ኹሉንም ኅብረተ-ሰብእ አንድ ማድረግ የሚችል ልሳን ነው። ሀገራችን የአፍሪካ መዲና እንደመኾኗ ለአፍሪካውያንም መታወቂያ የኾነውን ፊደል ልሳን ልታስተዋውቅ ኅላፊነት መውሰድ ይገባታል። ይኸ ካለኾነ ግን ትውልዱ ራሱን በራሱ ስም መጥራት የተሳነው ይኾናል። ለዚህም በቅርቡ ሺሕ ዐመትን በትክክለኛ ኢትዮጵያዊ ስም ለመጥራት የታየው መደናበር ምስክሩ ነው። በአገዙ አጻጻፍም ኾነ በስያሜው ግራ የተጋጣ ወጣት ሽማግሌ ያየንበት ብቻ በቂ ማስረጃ ነውና። በተጨማሪም የቤተ- ክህነት ሊቃውንት ሊጠበቁ ሊረዱ ይገባል። የአንድ ሊቅ መሞት የአንድ ሀገር ዕውቀት መጥፋት ነውና ፊደልን ለመቀነስ የተነሱ ምሁራን ሙከራም ማንነታችንና ታሪካችንን ያለማወቁ ውጤት ነው።

ሀገራችን ኢትዮጵያ የአፍሪካ ኅብረት መቀመጫ የነጻነት ተምሳሌት፣ የሥነ-ጽሑፍ ሀገር የአፍሪካውያን መኩሪያ ስትኾን እና ከውጪ የበላይነትም ራሷን ጠብቃ ለአፍሪካውያን ነጻነት፣ የመንፈስ አንድነት ያበረከተችው ጉለሑ ድርሻ የሰንደቋን ልዕልና እና አርአያነቷን ያመለክታል። በእነዚህ ኹሉ በፊደል መጠበቅ፣ በልጆቿ ጀግንነት፣ በታሪክ ማጎደርነት የምትጠራው ሀገር የሥልጣኔ እና የሰው ልጆች ምንጭ በምትባለው ሀገር እንደምንስ ፊደል ጠፍቶ ድሮ ያልተጠበቀችውን ያኸል ዛሬ ተሸነፈች የሚል ጥያቄ ያስነሣል።

ምሳሌ ትርጉሙ ፊደል፡-

ሰአለ-ለመነ፣ ሠዐለ-ሥዕል ሳለ፣ ፈጸሙ-ጨረሰ፣ ፈፀሙ-ለጉሙ፣ መሐረ-ይቅርአለ፣ መሀረ-አስተማረ፣ ፀፈረ-ፅፍርን ቆረጠ፣ ጸፈረ-ሠራ፣ ርኅበ-ተራብ፣ ርሐበ-ሰፍ፣ ሐለው-ጠበቀ፣ ሀለው-ኖረ፣ ሐበለ-ሴሰኛ ኾነ፣ ኅበለ-ደፈረ

ከምጣኔ-ሀብታዊ/ከኢኮኖሚያዊና ማኅበራዊ ጠቀሜታው አንጻር

በሀገራችን ያሉት የዜማ፣ የሥነ- ጥበብ፣ የሳይንስ ፍልስፍናዎች መሠረታቸው ውና የተቀመሙበት መሣሪያ ግእዝ ነው። ሐኪሞቻችን በሀገራቸው የባህል መድኅኒት ከተነሡ ዕፅዋትን ካወቁ ባለዜማዎች የያሬድን ዜማ ከነምሥጢሩ

አመጣጡን ካወቁ የሥነ ከዋክብት ተመራማሪዎች መጸሐፍተ- ግእዝን ካገባሙ ካነበቡ በራሳቸው ባህል ተነሥተዋልና ሥራቸው ኹሉ ይሠምርላቸዋል። ከፈረንጅቹ የበለጠም ሊሳካላቸው ይችላል። ይኸም በመጠኑ እንኳን በተማሩት በቀደምቱ ደራሲያን ስኬት ተለክቷል። ከቤተ- ክህነት ሊቃውንት ተጠግተው ምርምር ያደረጉ የውጭ የሥነ- ማኅበራት ሰብእ፣ የሥነ- ልሳን፣ የሥነ- መልክዐ - ምድር ... ተመራማሪዎችም ከሊቃውንቱ ተጠግተው በጠጡት የዕውቀት ወተት የሚመሰክሩት ይኸንን ነውና። ነገ ፈረንጆቹ በሀገራችን የትምህርት እድል አገኘን ብለው የሚመጡበትን ኹኔታ ለንመለከት ይኸንን?

፩. ቤተ-ክርስቲያን

ቤተ-ክርስቲያን በብዙ ፈተና ጠብቃ እንዳቆየችው ኹሉ ዛሬም ነገም ልጆቿን በተለያዩ ቦታዎች የግእዝ ት/ቤት ከፍታ ማስተማር ይጠበቅባታል። ይኸ ካልኾነ ግን ባህሉን የረሳ ትውልድ ይፈጠርና ህይወቱን ቀይሮ በረከት እየተዘነጋ ያለ ዐምድ የቆመ ትውልድ ይረከበዋል። ዜማው ቅኔው መጽሐፉ ኹሉም መሠረቱ ኢትዮጵያዊ ዐለም-ዐቀፋዊ የኾነው ዕውቀት ይጠፋል ማለት ነው። ስለኾነም ሊቃውንቱ ወጣቱ ሴቶች ወንዶች ሕፃናቱ እንዲከታተሉት ማድረግ ያስፈልጋል። በዘመናዊ ት/ቤቶቿ በማዕከላዊ ማሠልጠኛ አግባብ ባለው ኹኔታ ምስክር እየሰጠች ልታሠላጥን ይገባል። በዚህም ላይ ልጆች ቋንቋውን ሲናገሩ እንዳይሸማቀቁ እንዲበረቱ ቢሳሳቱም እንዲቀጥሉ የሚያበረታታ ምቹ ኹኔታና አካባቢ መፈጠር ይኖርበታል።

ከሆናቱ የተለያዩ የማሻሻያ ትምህርት እንዲያገኙ ጥረት መደረግ አለበት። ምእመናንም ልጆቻቸውን ዳዊት እንዲደግሙ ውዳሴ ማርያም እንዲጸልዩ ካደረጉ መንፈሳዊነቱ እና ዐዋቂነቱ ይቀጥላል ማለት ነው።

፪. ኅብረተ-ሰብእ

ሕዝብ የራሱ የጋራ መለያ አለው። ኢትዮጵያዊነት የሕዝቡ የጋራ መለያ ያለው ደግሞ በዚህ ልሳን ነውና ስለ ግእዝ ያለው የተሳሳተ አመለካከት ሊቀየር ይገባዋል። ኅብረተ-ሰብእ ግእዝ ያለውን ፋይዳ በመረዳት የራሱ ኅላፊነት አለበት። ልጆች የውጪ ቋንቋ ብቻ መማራቸው ነገ ራሳቸውን ወላጆቻቸውን የሚዘነጉ በራሳቸው አቅጣጫ ብቻ ያለ ልገም የሚኾኑ ይኸኑ ምንም ነገር ቢኖር በዚህ ምድር ላይ ያለ አንድ መገለጫ ወይም እምነትና ተስፋ አይኖርምና። ያ እምነት ባህል ደግሞ መልካም ካልኾነ ባህልነቱ ቀርቶ ጎጅ ይኾናልና። የመልካም ነገር መሠረታችን በኾነ ግእዝ ኢትዮጵያውያን አባቶቻችን ተግባብተውበታል። አልፎም ከሀገሮች መረጃን በቋንቋው ለታሪክ አስፍረውበታል። ፈደላቸውም መሠረቱ

ይኸው ነው። ስለኸንም የአሁኑ ትውልድ ኅብረተሰብን በግ እዝ ልዩ ልዩ ጥቅምና የማንነት መገለጫነት ግንዛቤ ሊኖረው ይገባል። ግለሰብ ከህይወት ጋር ብቻ ሳያያይዝ መጠቀም ይኖርበታል። ሲጠቃለል ግለሰብ ቋንቋው ሰፊ በቀላሉ ልንገባባብት የምንችል የተጻፋበት መዛግብት ባላቸው ዕሴት ስሜትን ማራኪነት እና የቃላት ወላዲነት ገይሎ ብንጠቀምበት በቀላሉ መግባባትን የሚያስችል ብሔራዊ ስሜትን የሚያላብስ ማንነታችን የሚያሳውቅ በመኾኑ ኢትዮጵያን እንደ ጃፓን ሥልጣኔ በራሷ ባህል መምራት ይቻላል። ነጋድረስ ኅብረ ሕይወት ባይከፋፍን እንዳለው። ስለዚህ ግለሰብ ቋንቋ እንዲያድግ ቋንቋውን ሕዝባዊ ማድረግ ያስፈልጋል። ቋንቋውን ተናጋሪዎች እንዲኖሩትና በሕያውነት ለማቆየት ይቻል ዘንድ የሚመለከታቸው አካላት ኹሉ ሊረባረቡ ይገባል።

፩.ሐ.ደ.እንዴት?

በአጠቃላይ በግለሰብ እና ቋንቋው ጠንቅቆ በያዛቸው መዛግብት ላይ ችግር ከመድረሱ በፊት ለመጻኢው ትውልድ ባህሉን፣ ህይወትን፣ ታሪኩን በራሱ ባህል የሚሠራና ያስፋትን ዘመናት ሥራዎች እና ሀገራዊ ትውፊት ለመቀበል የተዘጋጀ ትውልድን ሆሄያቱን፣ መዛግብቱን፣ ቅርሶቹን ጠብቆ በትናንት እና በገን እንደ ድልድይ ኾነው ሊያሸጋግሩት ሊያረካክቡት ይገባል። በዚህም ምክንያት ሕሊናዊ ዝግጅት ያስፈልጋል በማለት ሌሎች አስፈላጊ ግንዛቤዎችን እንጠቀም፡-

- ◆ በጥሩ አገባብ የሰዋሰው አጠቃቀሙን ማጥናት
- ◆ ቋንቋው ተቀባይነት እንዲኖረው የጊዜውን ባህል አኗኗር መረዳት
- ◆ የትምህርት እድልን ማስፋት ማበረታታት ጋዜጦዎችን፣ ደብዳቤዎችን ማዘጋጀት የግለሰብ ቅንብሮችን እንዲደርሱ እንዲሰፋፋ ማበረታታት
- ◆ ጊዜውን ባገናዘበ መልኩ ጽሑፎችን ማዘጋጀት
- ◆ ለሕፃናት ለወጣቱ ለኹሉም እንደ ደረጃው በሚያስፈልገው ሥነ ዘዴ ትምህርቱን መስጠት
- ◆ ሥርዐተ ትምህርት መቅረጽ
- ◆ ብቁ መምህራንን ማዘጋጀት
- ◆ በቂ በጀት መመደብ
- ◆ ቋንቋውን ማስተማር የሚችሉ ሰዎችን ፍላጎት እንዲኖር ማድረግ
- ◆ የአብነት ትምህርት ቤቶችን በአግባቡ ይዞ ከዘመናዊ ትምህርት ጋር ማስኬድ
- ◆ የምርምር ተቋማትን ማስፋፋት
- ◆ የቅኔ፣ የዜማ፣ የመጻሕፍት ት/ቤቶችን ማበረታታት
- ◆ ለካህናቱ፣ ለዲያቆናቱ የዕውቀት ማሻሻያ መርሐ ግብር መንደፍ

- ◆ አፍሪካዊ ስሜትን ማገላት
- ◆ የአብነት ትምህርት ቤቶችን ማዕከላት ማድረግ እና ህልውናቸውን ማቆየት
- ◆ ጥናታዊ ጽሑፎች በየጊዜው ቢቀርቡ
- ◆ የውይይት መድረክ በግእዝ ማካኘድ
- ◆ ሥዕላዊ በኾነ መልኩ ሕፃናትን ማስተማር ቢቻል
- ◆ በልዩ ልዩ ቦታ በግእዝ የተጻፉ ማስታወቂያዎች ቢኖሩ
- ◆ ልጆችም ኾኑ ተማሪዎች ታሪካቸውን በግእዝ እንዲጻፉ ማበረታታት
- ◆ በግእዝ የተጻፉ መጽሐፎችን ማስተዋዋቅ ማስጎብኘትና ስለ ጥቅማቸው ማስረዳት
- ◆ ንግግርን በቋንቋው ማድረግ በተለይም የሚሰቡ ቃላትን በመጠቀም ንግግር መጀመር
- ◆ ታሪኮች ግጥምች ድራማዎች በግእዝ የሚቀርቡበትን ኹኔታ ማሳየት ማበረታታት
- ◆ የአብነት ተማሪዎች ካህናቱ በአሉበት እንዲነጋገሩ ማድረግ
- ◆ ቋንቋውን ቀለል አድረጎ ለመጠቀም መሞከር ቋንቋውን እንደሩቅ እንደባደ አለማየት

ይኸ ከኾነ ቋንቋውን ባህሉን የሚወድ እና የሚያስፋፋ ማንነቱን በደንብ የሚያውቅ ትውልድ መገንባት ይቻላል። በመጀመሪያ የራሱን ባህል ቋንቋ በማወቅ የሌላውን ዐለም ባህል እንዴት ከሱ እንደሚለይ እና እንዴት ማወቅ እንዳለበት በቀላሉ ይረዳል። ስለሌሎች መቀበል ያለበትን እየተቀበለ ሀገሩ የምታድግበትን ባህል፣ ትውፊት ስሌት በቀላሉ ማስረዳት ማስተዋወቅ ይችላል ማለት ነው።

ማጠቃለያ

ይኸ ከኾነ ዘንድ ትውልዱ ራሱን ዐውቆ የተቀበለውን አበዋዊ ኅላፊነት ተረክቦ ከተጓዘ የሀገር ባህል ይጠበቃል ብርሃን የኾኑት ሀብታት ይሰበሰባሉ። መዛግብት ሀገረ ሙላዳቸውን ይጠቅማሉ። የዕውቀት እና የማንነታችን ዜና ጠባቂነታችን ይቀራል። በጥራዝ ነጠቅነት ዕውቀት የተበየነባቸው መጻሕፍት ገለጻ፣ አስያየት ኹሉ ሥሙር እና ትክክል የኾነውን ይፈልጋሉ። ሀገራዊ ዕሴቱ ኹልጊዜ የትውልድን ብርሃን የሚያሳይ የአምባ ላይ መብራት ኾኖ ይኖራል። ኢትዮጵያንም ወደ ቀድሞ ከብሯ መልሶ በዐለም ላይ ደምቃ፣ ማንነቷ ታውቆ በልጆቿ የምትታቀፍ ምድራዊት ገነት ኾኖ አንድትጻና ኹኔታዎችን ኹሉ ያመቻችላታል። አሜን ወሰብሐት ለእግዚአብሔር።

The GGMS Gospel mentions king Armah . It mentions him with the repairing of certain churches by him.) አጎ አርመስ¹⁴ ንጉሥ ሐክሳትዋ ለቤተ ማርያም ለሐምሳት፡፡¹⁵ 'I Armah the king built the church of Mary of Həməzat'. The question here is 'who was Armah?'. The problem here is to know the time when Armah ruled. However, it is difficult to know the exact time when Armah reigned or as Kobishonov says "at the present time, we are not in a position to say with certainty how many Aksumite kings bore the name of Ezana or Kaleb or Armah or Gersem etc. Almost every historian and numismatist has a somewhat different opinion on this core". The fact that he was a ruler in the Aksumite period is supported by evidence in the coins that hold the name Armah. But, still, it is difficult to know whether it is a nickname like Abrhā or As'b'hā; it needs further investigation. The name Armah is a Ge'ez word from rəmḥ. Hence, the evidence that encourages the time is linguistic and palaeographical evidence. The name rəmḥ itself is the same pronunciation like the other semi vocalized words in the period. But, the same evidence could be a linguistic and paleographical one.

We find this name word in the Bible (chronicle-I 12 :24). Tarikə Nəgəst also mentions this name. The meaning of the name is hero, fighter....the root of the name rnh means to fight.

It is known that አኔ¹⁶ the pronoun, is found from the inscription. It is also found from the Gospel of ጆbbā Gərīma. The name Armah is very similar to the vocalization of some words in the period. This, therefore contradicts the idea of Getachew Haile who claims that the marginalia were added later times. This is because the vocalization of some words is quite different from present usage.

¹⁴ መ is written without the influence of the guttural ሐ because ሐ when comes with መ the guttural changes መ from the first order to the other order.

¹⁵ ሐምሳት is a place found to the south east of Adua.

¹⁶ In the GGMS, the researcher found አጎ which is very close to አኔ. Although it is not a sufficient reason, the Gospel shows the presence of present Amharic forms of nouns....And this also a very good evidence that the language of the inscriptions and the Gospels are very close in terms of phonology. As a result, in this regard, there is no way to say that the Gospels seem to be written after the Aksumite period. Even the presence of the Amharic word አኔ of the inscription is very old than that of the Gospels. Hence, who wrote the Gospel? Was he influenced by Amharic speakers? Or were there present Amharic speakers in the period? Was he himself Amharic speaker or was there Amharic dialects are these questions of the researcher.